

**ZAPADNI BALKAN NA RASKRSNICI:
FINALNI IZVJEŠTAJ**

Zapadni Balkan na raskrsnici: korak dalje u analizama uticaja spoljnih aktera

Finalni izvještaj

**Zapadni Balkan na raskrsnici: korak dalje
u analizama uticaja spoljnih aktera
Finalni izvještaj**

Autori: **Ioannis Armakolas, Senada Šelo Šabić, Barbora Chrzová,
Petr Čermák, Srećko Latal, Tena Prelec, Anastas Vangeli, Ognjan
Denkovski, Martin Naunov, Stefan Jojić, Stefan Vladislavljev,
Gentiola Madhi, Maja Bjeloš**

Prijevod: **Šeila Kulenović-Latal**

Objavio Prague Security Studies Institute, april 2021., Prag

Publikacija je napisana u okviru projekta **“Zapadni Balkan na raskrsnici: korak dalje u analizama uticaja spoljnih aktera”** koji je vodio Prague Security Studies Institute uz podršku National Endowment for Democracy.

© PSSI 2021

The Prague Security Studies Institute, Pohořelec 6
118 00 Prague 1, Czech Republic

www.pssi.cz

Sadržaj

O projektu i autorima

O projektu	4
O Prague Security Studies Institute	4
Spisak autora	5

Uvod

Barbora Chrzová i Petr Čermák

6

Prvi dio - Domaći narativi o prisutnosti spoljnih aktera

‘Naša braća’, ‘naši spasitelji’: Važnost kineske investicije za srbijanski narativ o ekonomskom oporavku	10
Tena Prelec	
“Čelično prijateljstvo” — Srbijanska politička elita kuje percepciju o Kini	11
Stefan Vladislavljev	
Kineski ideološki uticaj na zapadni Balkan 2009–2019	12
Anastas Vangeli	

Drugi dio - Unutrašnje podjele i uključivanje spoljnih aktera - aktivna ili pasivna uloga?

Odlučujuća izborna reforma u BiH uzrokuje nove podjele među unutrašnjim i vanjskim akterima	14
Srećko Latal	
Erdogan sultan kome se dive, ili instrument u političkom takmičenju? Percepcije lokalnog stanovništva o turskom prirustvu u srpskom Sandžaku	15
Stefan Jojić	
Uzima li EU prijatelje zdravo za gotovo? Naklonost i podrška vanjskim igračima u Sjevernoj Makedoniji	16
Martin Naunov	
Infodemija, prijevremeni izbori, i (mlaka) dobrodošlica Zapada: Ugroženost identiteta Sjeverne Makedonije na Twitter-u	
Studija I – Instrumenti dezinformacije	17
Studija II – Sadržaj dezinformacija	18
Ognjan Denkovski	

Treći dio - Suodgovornost domaće političke elite za štetni uticaj stranih angažmana

Eko-čudovišta i eko-borci: Kineske investicije u srbijansku tešku industriju kroz ekološku prizmu	20
Tena Prelec	
Zbir svih strahova – Kineski AI nadzor u Srbiji	21
Maja Bjeloš	
“Naš brat Erdogan” – Od zvaničnih do ličnih odnosa političkih lidera Albanije i Kosova sa turskim predsjednikom	22
Gentiola Madhi	

Četvrti dio - Izazovi pandemije COVID-19 za strane uticaje

COVID-19 povećava geopolitičke uloge na Balkanu	24
Srećko Latal	
Zapadni Balkan: Između EU i nakovnja	25
Srećko Latal	
Razgovori o zapadnom Balkanu i pozicioniranje ka Kini tokom pandemije COVID-19	26
Anastas Vangeli	

Osvrt i zaključak

Osvrt - Domaći zahtjevi za nezapadnjačkim uticajem na zapadnom Balkanu	28
Senada Šelo Šabić	
Zaključak - Uticaj stranih aktera na zapadnom Balkanu: mogućnosti, izazovi i perspektive iznutra prema van	32
Ioannis Armakolas	

O projektu

„Zapadni Balkan na raskrsnici: korak dalje u analizama uticaja spoljnih aktera“ je nastavak projekta čiji je cilj nadogradnja znanja stečenog u prethodnom projektu „Zapadni Balkan na raskrsnici: procjena uticaja nedemokratskih spoljnih aktivnosti“, koji je mapirao, analizirao i prikazao uticaj ruskih, kineskih, turskih aktivnosti i aktivnosti država Zaliva u ovom regionu. Inovativni projekat je fokusiran na dubinsko socijalno istraživanje i istraživačko novinarstvo. Njegov dizajn odražava cilj da se prevaziđu postojeći istraživački i konvencionalni analitički okviri, istovremeno kombinujući niz metodoloških pristupa.

Rezultati projekta sastoje se od četrnaest analitičkih studija koje istražuju odabrana područja i aspekte angažovanja

spoljnih aktera u regionu i od novinarskih članaka koji se oslanjaju na njihove nalaze. Sve studije su takođe objavljene kao dio konačne verzije publikacije, koja uključuje još dva osvrta. Ovaj konačni izvještaj je skraćena verzija uređene publikacije i sadrži rezimee studija, čiji je cijeli tekst dostupan samo na engleskom jeziku.

Trajanje projekta: 10/2019 – 04/2021

Koordinatori projekta: Barbora Chrzová (chrzova@pssi.cz), Petr Čermák (cermak@pssi.cz) i Anja Grabovac (grabovac@pssi.cz)

Naučni savjetnik: Ioannis Armakolas

O Prague Security Studies Institute

Prague Security Studies Institute (PSSI) je neprofitna, nevladina organizacija osnovana početkom 2002. godine da bi unaprijedila izgradnju pravednog, sigurnog, demokratskog društva sa slobodnim tržištem u Češkoj i drugim postkomunističkim državama. Misija PSSI-a je da

izgradi rastuću grupu informisanih praktičara koji se bave bezbjedonosnim politikama i koji su posvećeni razvoju demokratskih institucija i vrijednosti u centralnoj i jugoistočnoj Evropi.

Spisak autora

Ioannis Armakolas, viši naučni saradnik i šef Programa za Jugoistočnu Evropu, Helenska fondacija za evropsku i spoljnu politiku (ELIAMEP); docent za komparativnu politiku jugoistočne Evrope na Odeljenju za balkanske, slavističke i orijentalne studije Univerziteta u Makedoniji; saradnik na Odeljenju za evropsku budućnost, Institut za humane nauke, Beč

Maja Bjeloš, istraživačica u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku

Petr Čermák, koordinator projekta na Prague Security Studies Institute i istraživač na Fakultetu društvenih nauka Karlovog Univerziteta u Pragu

Barbora Chrzová, rukovoditeljica programa na Prague Security Studies Institute i doktorandica na Fakultetu društvenih nauka Karlovog Univerziteta u Pragu

Ognjan Denkovski, mlađi predavač na Univerzitetu u Amsterdamu, Odeljenje za komunikologiju i istraživač u Globalnom dezinformacijskom indeksu

Stefan Jojić, doktorski kandidat na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Srećko Latal, regionalni urednik Balkanske istraživačke novinarske mreže

Gentiola Madhi, istraživačica i politička analitičarka

Martin Naunov, doktorski student političkih nauka na Univerzitetu Severne Karoline - Chapel Hill

Tena Prelec, naučna saradnica na Odeljenju za politiku i međunarodne odnose (DPIR) Univerziteta u Oksfordu

Senada Šelo Šabić, viša naučna saradnica na Institutu za razvoj i međunarodne odnose (IRMO)

Anastas Vangeli, gostujući profesor na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani

Stefan Vladislavljev, koordinator programa u Beogradskom fondu za političku izvrsnost

Uvod

Barbora Chrzová i Petr Čermák

Promjene u globalnoj ravnoteži moći i rastući antagonizam između Zapada i svih ključnih spoljnih igrača u jugoistočnoj Evropi - Rusije, Kine i Turske - nedavno su skrenuli pažnju na uticaje ovih aktera u regionu. Fokus, koji dijeli i ova publikacija, posebno je usmjeren na šest zemalja zapadnog Balkana - Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Albaniju, Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru i Kosovo - koje uprkos svom geografskom položaju u geopolitičkom prostoru EU ostaju izolovane i izložene sukobljenim interesima spoljnih aktera. Sa još uvek dalekim ili neizvjesnim izgledima za članstvo u EU i nestalnim američkim angažmanom, posvećenost zemalja zapadnog Balkana evroatlantskom putu, koja se činila kao neupitna prije deceniju, sada već dolazi u pitanje.

Ova regija je već tradicionalno zona rivalstva velemoćnika. Iščekivanje kada će se napokon desiti integracija u evroatlantske strukture, koje još uvijek nije trajno rješeno stvara prostor za Rusiju, Kinu ili Tursku da ojačaju svoja uporišta koristeći različite alate, uključujući tradicionalno čvrste vjerske, kulturne i političke veze, kao i ekonomsku ekspanziju. Za Rusiju i Tursku Balkan je region njihovog tradicionalnog interesa. Rusija odnedavno koristi svoju dominaciju u energetskom sektoru i popularnost među pravoslavnim hrišćanskim slovenskim stanovništvom, posebno među Srbima, i subverzivni potencijal koji iz toga proističe. Turska provodi ambicioznu spoljnu politiku, oslanjajući se na razvijanje bliskih ličnih veza između turskog predsjednika Redžepa Tajipa Erdogana i balkanskih lidera i podršku pruženu lokalnim muslimanskim zajednicama. Suprotno tome, Kina je relativno nova na Balkanu, ali njen ekonomski i politički angažman neprekidno raste i u posljednje vrijeme izaziva značajnu zabrinutost među zapadnjačkim kreatorima politika.

Većina zemalja zapadnog Balkana i dalje je suočena sa izazovima unutrašnjih i međusobnih bilateralnih tenzija, dugotrajnim političkim krizama, demokratskim nazadovanjem ili ekonomskim poteškoćama, što sve stabilnost regiona čini krhkom. Pošto se regionalne i globalne tenzije uzajamno pojačavaju, a nezapadnjački akteri vješto koriste lokalne slabosti, mnoge ruske, kineske ili turske aktivnosti izazivaju zabrinutost zbog svog potencijala da ugroze stabilnost i izgleda za evroatlantske integracije regiona. U debati zapadnjačkih i lokalnih novinara, društvenih naučnika i kreatora politike o ruskom, kineskom ili turskom

angažmanu dominiraju narativi koji taj uticaj prikazuju kao suštinski zlonamjeran i smatraju tu vrstu nadmetanja sa Zapadom igrom u kojoj niko ne pobjeđuje.

Projekat "Zapadni Balkan na raskrsnici" ima za cilj prevazilaženje ovog previše pojednostavljenog gledišta i nadogradnju postojećih istraživanja o miješanju nezapadnjačkih aktera u regionu. Dok je prva faza projekta u nizu osvrta i završnoj publikaciji mapirala i procijenila inostrani uticaj u pojedinim zemljama zapadnog Balkana, druga faza, čiji su rezultati predstavljeni u ovoj publikaciji, razrađuje već poznate uvide u pravcu dublje analize prisustva nezapadnjačkih utjecaja u regionu. Umjesto da se procjeni ukupni inostrani uticaj u pojedinim zemljama ili područjima, on se sastoji od studija koje istražuju specifične mehanizme uticaja ili različite aspekte povezane sa spoljnim prisustvima.

Studije se nisu okupljene oko iste tačke, jer se veoma razlikuju u svojoj metodologiji, temama, obimu i stilu. Iako se svaka studija bavi određenom i jasno definisanom temom, sve one su takođe povezane sa javnom debatom i postojećim modernim tehnikama u istraživanju spoljnih uticaja na zapadnom Balkanu, i svaka od njih uvodi inovativne uvide i nove argumente o različitim aspektima ruskog, kineskog ili turskog uticaja u regionu. Zajedno, nalazi predstavljeni u ovoj publikaciji tako pružaju originalan multidisciplinarni doprinos tekućoj političkoj i naučnoj raspravi dajući joj značaj koji prevazilazi sam region.

Publikacija sadrži četrnaest analitičkih studija koje su u okviru projekta "Zapadni Balkan na raskrsnici" napisali devet mlađih i starijih istraživača iz regiona sa multidisciplinarnim naučnim iskustvom i radnim iskustvom, uključujući novinare, akademike i istraživače. Projektom su upravljali Barbora Chrzova, Petr Čermak i Anja Grabovac iz Prague Security Studies Institute koji su blisko sarađivali sa istraživačima tokom čitavog procesa nastanka njihovih studija. Kvalitet radova potom je proučio Ioannis Armakolas, naučni savjetnik projekta. Publikacija takođe obuhvata pisana promišljanja o studijama dvoje akademika, Joanisa Armakolasa i Senade Šelo Šabić, koja se bave ključnim pitanjima vezanim za temu - prisustvom spoljnih aktera posmatrano iz perspektive balkanskih zemalja i pitanje štetnosti stranog uticaja.

Publikacija je strukturisana u četiri dijela koji zadrže šire teme koje su prepoznate kao važni, ali nedovoljno istraženi dijelovi ukupne slike, a većina njih skreće pažnju na već pomenutu domaću dimenziju stranih uticaja. Svaka od studija predstavljenih u svakom od dijelova doprinosi datoj temi i razrađuje je kroz raznovrsne metodološke pristupime i fokuse. Međutim, uparivanje studija sa ove četiri šire teme nije bio lak zadatak, jer postoje značajna preklapanja, a nekoliko studija govori o više od jedne teme.

Prvi dio se bavi domaćim narativima o prisustvu spoljnih aktera. Tačnije, sva tri izvještaja se bave načinom na koji lokalne elite ili mediji prikazuju i govore o kineskom angažmanu. Studije Tene Prelec i Stefana Vladislavljeva ispituju pozitivne narative o Kini i promociji međusobne saradnje koju promoviše srpska vladajuća elita. Rad Tene Prelec pokazuje kako predsjednik Srbije Aleksandar Vučić i njegova SNS stranka koriste narativ o ekonomskom spasenju koje donose strani prijatelji, koje trenutno predstavlja Kina, da bi učvrstili svoju moć. Vladislavljev izvještaj mapira pojedinačne političke ličnosti odgovorne za širenje ovih narativa u svrhu sticanja političkih poena i pokazuje da među političkim elitama postoji jasan konsenzus o pozitivnom stavu prema Kini. Rad Anastasa Vangelija usredsređen je na region i istražuje idejni uticaj Kine u zapadnom Balkanu. Tvrdi da je Kina bila manje uspješna u promovisanju svog pozitivnog imidža i obezbjeđivanju svojih ciljeva nego što se obično pretpostavlja, jer dominacija Zapada u uspostavljanju narativa i dalje prevladava.

Drugi dio se bavi pitanjem uloga spoljnih aktera u vezi sa domaćim podjelama. Dok se rad Srećka Latala bavi pozicijama i težnjama stranih aktera u debati o očekivanoj izbornoj reformi u Bosni i Hercegovini, druge studije pokazuju da spoljni akteri često igraju pasivnu, a ne aktivnu ulogu. Analiza turskog prisustva Stefana Jojića na osnovu skoro stotinu intervjuva sa elitama i običnim građanima u Sandžaku pokazuje kako lokalne elite koriste referencu sa Turskom i njenim predsjednikom Erdoganom kako bi ojačale sopstvene pozicije u borbama za vlast. Studije Martina Naunova i Ognjana Denkovskog bave se slučajem Sjeverne Makedonije i pokazuju kako je unutrašnja politička konkurencija usko povezana sa debatom o geopolitičkoj orijentaciji zemlje, uprkos činjenici da sve glavne stranke zvanično podržavaju evroatlantske integracije. Naunova studija pokazuje da je partijska pripadnost važan faktor u populističkoj podršci spoljnim akterima i tvrdi da se podjela između prozapadne orijentacije pristalica SDSM-a i proistočne orjenacije pristalica VMRO-DPMNE može pripisati stranačkom uticaju. Dvije studije

Denkovskog bave se istim partijskim nadmetanjem i analiziraju pojavu računarskih propagandnih metoda na sjeverno-makedonskom Tviteru u periodu koji je prethodio parlamentarnim izborima 2020. godine. Njegova analiza originalnog skupa podataka koji se sastoji od hiljada tvitova, korisnika i interakcija pokazuje da su računarske metode dezinformacija korišćene za oblikovanje javnih rasprava u predizbornom periodu i identifikuje mrežu korisnika stvorenih uoči izbora koji su dijelili sadržaj koji se suprodstavljao integraciji Sjeverne Makedonije u NATO i EU.

Treći dio takođe stavlja u fokus domaću dimenziju i analizira odgovornost domaćih političkih elita za zloćudne posljedice stranih angažmana. Koristeći studije slučajeva, svaki od trojice autora fokusira se na specifična društveno-politička pitanja u kojima domaća elita iskorištava angažovanje spoljnih aktera za postizanje sopstvenih političkih ciljeva. Tena Prelec, u studiji zasnovanoj na svom terenskom radu među lokalnim nevladinim organizacijama za zaštitu životne sredine, istražuje odgovornost srpskih vlasti i kineskih investitora za ekološku štetu vidljivu u područjima u kojima su kineske kompanije investirale u tešku industriju. Maja Bjeloš bavi se pitanjem kineskih tehnologija nadzora koje se uvode u Srbiji. Obje tvrde da srpska vladajuća politička elita mora odgovarati za zloćudne efekte kineskog angažovanja, jer koristi kinesku tehnologiju i kapital za postizanje sopstvenih ciljeva, bez obzira na negativne posljedice po životnu sredinu ili demokratiju i slobode. Gentiola Madhi takođe razmatra aktivnu ulogu lokalnih elita u stvaranju partnerstva sa nezapadnjačkim akterima u svom radu usredsređenom na javno promovisano „lično prijateljstvo“ između političkih lidera Albanije i Kosova i turskog predsjednika Erdogana. Njena analiza specifičnih manifestacija ovih ličnih veza pokazuje da imidžu prijateljstva nedostaje strukturna osnova i ukazuje da je vođen pragmatičnim razmatranjima.

Četvrti dio se razlikuje po svom fokusu, jer sadrži tri studije o posljedicama COVID krize na prisustvo spoljnih aktera. Aktuelnost pomjeranja na globalnoj geopolitičkoj sceni uzrokovanih COVID-om i njihov odraz na prostor zapadnog Balkana doveli su do toga da istaknemo ove radove. U svoja dva rada Srećko Latal istražuje dinamičke promjene u široj geopolitici regiona tokom perioda domaće, regionalne i globalne dominacije COVID krize. Njegov prvi rad prikazuje kako je pandemijska situacija ometala dugoročna geopolitička kretanja i kako je ova interakcija uticala na pozicije glavnih spoljnih sila u regionu. U svojoj drugoj studiji, Latal se posebno bavi uticajem COVID krize na evropsku politiku prema zapadnom Balkanu i tvrdi

da je eskalacija geopolitičke borbe zbog uticaja na region još jednom potvrdila značaj angažovanja EU u stabilizaciji susjedstva. Anastas Vangeli slijedi Latalov pregled u svojoj analizi političkog uticaja COVID krize na diskurse o Kini u regionu. Pruža nam sveobuhvatnu kategorizaciju promjenljivih reakcija regionalnih elita na ulogu Kine, koje su varirale i vremenski i okviru pojedinih država. Generalno, oba autora jasno pokazuju da je pandemijska situacija ne samo ubrzala, već i značajno izmjenila tekuće geopolitičke borbe na zapadnom Balkanu.

Ovaj kratki pregled studija i širih tema kojima se bave čini očiglednim da, iako je glavni fokus ovog projekta stavljen na uticaj nezapadnjačkih spoljnih aktera, razgovor o tome ne može započeti bez uvažavanja domaćih aspekata stranih prisutnosti i uloge zapadnjačkih aktera. Istraživanje uticaja nezapadnjačkih aktera u ovom regionu, koji teži

pridruživanju evroatlantskim strukturama, nikada ne može biti kompletirano bez kritičke procjene uloge i odgovornosti SAD-a, NATO-a i EU i njenih država članica. Zapadni Balkan ponovo postaje važno geopolitičko žarište gde spoljni uticaji sa Istoka i Zapada nailaze na duboka unutrašnja razilaženja. Osnovni nalazi ove publikacije pokazuju da se uloga spoljnih aktera ne može istražiti i razumjeti izolovano od domaćih zahtjeva za njihovim uticajem. Pokazalo se da je lokalna strana prijema/potražnje presudan dio slagalice u razumjevanju rizika povezanih sa ruskim, turskim ili kineskim aktivnostima. Kao što ilustruje većina studija predstavljenih u ovoj publikaciji, zapravo su domaće elite one koje prave prostor ili čak doprinose zloćudnim uticajima spoljnih angažmana. Stoga najveći doprinos ove publikacije leži u rasvjetljavanju mehanizama ovih procesa i motivacije pojedinačnih uključenih aktera.

Prvi dio – Domaći narativi o prisutnosti spoljnih aktera

'Naša braća', 'naši spasitelji': Važnost kineske investicije za srbijanski narativ o ekonomskom oporavku

Tena Prelec

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Studija analizira kako je vladajuća stranka u Srbiji koristila rastuću ekonomsku saradnju zemlje sa nezapadnjačkim silama da promoviše „pobjednički“ narativ. Autor donosi nove uvide u to kako je srpsko rukovodstvo koristilo temu ekonomske renesanse u odnosu na narativ koji prikazuje ekonomsko spasenje kroz djelovanje stranih prijatelja koji su priskočili u pomoć da bi ojačalo svoju političku moć. Pokazuje se da je ovu ulogu, koju su u početku igrali Ujedinjeni Arapski Emirati, Kina preuzimala od sredine 2010. godine.

Kako je sve veća ekonomska saradnja Srbije sa nezapadnjačkim akterima korišćena za unaprijeđivanje 'pobjedničkog' narativa od strane Srpske napredne stranke (SNS) tokom njihove konsolidacije vlasti (2012-2020)? I kako se ovo odigralo u slučaju Kine koja je krajem 2010. najznačajnije povećala svoje ekonomske veze sa Srbijom? Ovo su dva glavna pitanja kojima se bavi ova studija. Iako je značaj ekonomskog narativa za političke stranke Aleksandra Vučića utvrđen u literaturi, nedostaje procjena kako se ona vremenom mijenjala. Štaviše, do sada nije bilo smislenog pokušaja da se ova tema „ekonomske renesanse“ stavi u kontekst sa odnosima Srbije sa spoljnim akterima; ovo je značajna praznina u literaturi, s obzirom na to da je srpsko rukovodstvo više puta naglašavalo koristi od ekonomske pomoći iz inostranstva.

Ova studija stoga prati način na koji je Srpska napredna stranka (SNS) koristila temu ekonomske pomoći iz inostranstva da izgradi i učvrsti svoju dominaciju na srpskoj političkoj sceni od 2012. do 2020. godine. Tvrdi se da

je, pod vođstvom Aleksandra Vučića, srpska država sprovodila strategiju „sjedanja na nekoliko stolica“. Iako se strategija „dvije stolice“ koja se pripisuje Vučiću obično vidi kao binarni izbor između Zapada i Istoka, ovde se smatra da vladajuća stranka u Srbiji (SNS) sprovodi narativ koji prevazilazi ovaj dualizam, birajući, umesto toga, širok spektar saveznika na koje se mogu osloniti. Sposobnost dobijanja sredstava iz nekoliko zemalja, mogućnost da se ovo predstavi kao uspjeh kod domaće i međunarodne publike, kao i implicitna prijetnja EU („ako nam se ne udvarate dovoljno, imamo i druge partnere na koje se možemo osloniti“), bile su ključne odlike Vučićeve vladavine.

Kroz analizu izvještavanja u domaćim i međunarodnim medijima, tvrdi se da je izgradnja narativa o ekonomskoj renesansi išla paralelno sa narativom koji prikazuje ekonomsko spasenje u vidu stranih prijatelja koji priskaču u pomoć. Pokazuje se da je ovu ulogu, koju su u početku imali Ujedinjeni Arapski Emirati, kasnije preuzela Kina. Tvrdi se da je sprovedilac ove „inostrane“ pomoći zapravo samo srpsko političko rukovodstvo (u liku sadašnjeg predsjednika Srbije Aleksandra Vučića), koje nastoji da se predstavi kao sposobno da stanovništvu pruži stabilnost i sigurnost, čuvajući na taj način „ontološku sigurnost“ srpske nacije. Nalazi studije pružaju uvid u to zašto je srpska spoljna politika, čini se, bila toliko nestalna poslednjih godina: što se tiče narativa, srpsko rukovodstvo odabralo je aktera koji je bio najkorisniji u isticanju sopstvenih aktivnosti spasavanja nacije u bilo kom trenutku.

"Čelično prijateljstvo" – Srbijanska politička elita kuje percepciju o Kini

Stefan Vladislavljev

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Srpska politička elita je shvatila Kinu kao pouzdanog i korisnog partnera i predstavlja je takvu široj srpskoj javnosti, stvarajući pozitivnu sliku te zemlje među srpskim narodom. Srbija je takođe bila važan partner Kine u centralnoj i istočnoj Evropi, a srpski političari su prihvatili ovaj odnos i podržali ga kroz niz mehanizama. Članovi srpske političke elite često opisuju ovu novu vezu kao „čelično prijateljstvo“ između dve zemlje. Partnerstvo Srbije i Kine intenzivira se od 2009. potpisivanjem strateškog sporazuma o ekonomskoj, tehnološkoj i infrastrukturnoj saradnji dvije države i od tada je dostiglo nivo strateškog partnerstva.

Kinesko prisustvo u Srbiji, često preuveličano, pomoglo je sadašnjoj vladajućoj koaliciji koju predvodi predsjednik Aleksandar Vučić i njegova Srpska napredna stranka (SNS) da učvrste svoju političku moć. Tokom posljednje decenije, centralizacija političke moći i kontrola mehanizama upravljanja otvorili su put vladajućoj političkoj eliti u Srbiji da populariše političku i ekonomsku saradnju sa Kinom, uzdigne je na nivo strateškog partnerstva i predstavi je kao

takvu srpskoj javnosti. Na drugoj strani političkog spektra, aktuelni lideri opozicije bili su Vučićevi prethodnici u razvoju odnosa sa Kinom i nekada su je predstavljali kao „spoljnopolitički stub“ i bliskog partnera Srbije. Ovo je stvorilo nedostatak kritike kod opozicionih lidera kada je u pitanju porast nivoa saradnje između Beograda i Pekinga.

Ova studija identifikuje glavne srpske političke aktere koji promovišu bliže veze sa Pekingom i načine i mehanizme na koje koriste Kinu za sticanje domaćih političkih poena. Ona tvrdi da će posvećenost kinesko-srpskom partnerstvu ostati stalna u pristupu srbijanske političke elite, bez obzira na političku stranku i političare na vlasti.

Kineski ideološki uticaj na zapadni Balkan 2009–2019

Anastas Vangeli

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju WBC ili [PSSI](#).

Rezime

Kao globalni akter sa jasnom putanjom obilježenom ekonomskim usponom i proaktivnim pristupom poslije globalne finansijske krize, Kina već ima značajan ideološki uticaj na to kako elite u različitim regionima razmišljaju ne samo o globalnoj političkoj ekonomiji, već i o tome koja je njihova uloga u njoj. To je slučaj i na zapadnom Balkanu, koji je zabilježio povećanu interakciju sa Kinom, ne samo time što je bio dio Inicijative za pojas i put i kineske platforme za saradnju sa centralnom, istočnom i jugoistočnom Evropom nazvanom „17 + 1“. Međutim, istraživači i kreatori politike često previđaju složenost koja karakteriše proces ideološkog uticaja.

Cilj ove studije je da razdvoji različite oblike kineskog ideološkog uticaja. Ona predlaže dva kriterijuma koji pomažu u njihovom razlikovanju: uloga kineskih namjera (tj. neki oblici uticaja su namjerni, dok drugi nisu) i stepen posredovanja (tj. neki oblici uticaja odvijaju se kao rezultat direktne, neposredovane interakcije, dok se kod drugih posreduje). Takav okvir takođe uzima u obzir djelovanje regionalnih aktera, kao i uticaje drugih spoljnih aktera (na prvom mestu, EU i SAD).

Studija pokazuje da je u periodu 2009-2019 Kina uspjela da utiče na mišljenje elita zapadnog Balkana o Kini, ali ne u onoj mjeri koju su kineski akteri prvobitno htjeli postići. Iako su akteri iz regiona pozdravili ideju regionalnog prosperiteta u okviru Inicijative pojasa i puta, oni ne žele širu globalnu transformaciju. Štaviše, suprotno pokušaju Pekinga da se ne miješa u unutrašnje političke rasprave, Kina je sve više politizovana tema i zbog spoljnih i zbog unutrašnjih faktora. Najvažnije, kao rezultat tenzija između SAD-a i Kine, akteri zapadnog Balkana sada se sve više priklanjaju (i ponekad instrumentalizuju) viziji globalne politike koja se bazira na supremaciji i igrama nultog zbira. Ključna kontradikcija koja oblikuje stav aktera zapadnog Balkana je uvjerenje (ili tačnije želja) da se rastuća kinesko-balkanska ekonomska saradnja može postići izolovano od bilo kakvih značajnih poremećaja u geopolitičkom status quo-u. Osvrćući se ukratko na dinamiku koju je donijela pandemija COVID-19, studija zaključuje da će spoljni uložiti ostati ključna varijabla koja oblikuje razmišljanje o Kini među elitama zapadnog Balkana.

Drugi dio – Unutrašnje podjele i uključivanje spoljnih aktera – aktivna ili pasivna uloga?

Odlučujuća izborna reforma u BiH uzrokuje nove podjele među unutrašnjim i vanjskim akterima

Srećko Latal

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Produblјivanje političke krize u Bosni i Hercegovini, čiji se obim prikazao tokom pandemije COVID-19 i lokalnih izbora 2020, oživjelo je javni interes za izbornu reformu u zemlji. Nakon što su godinama izbjegavali i odgađali reforme svog disfunkcionalnog izbornog sistema, lideri Bosne i Hercegovine sada su prisiljeni da se pozabave ovim pitanjem usred višedimenzionalne zdravstvene, političke i ekonomske krize izazvane pandemijom COVID-19.

Reforma izbornog sistema u BiH jedan je od najvećih izazova u zemlji od Dejtonskog sporazuma, jer otvara kritična pitanja o odnosima između njena tri konstitutivna naroda i samoj prirodi političkog sistema u BiH. Značaj i složenost debate o reformi privlače i regionalnu i međunarodnu pažnju, posebno iz susjednih Hrvatske i Srbije ili EU, SAD-a i Rusije. Stavovi ključnih lokalnih aktera prema eventualnoj izbornoj reformi se veoma razlikuju i kreću se u različitim, često suprotnim smjerovima.

Ova studija analizira različite stavove i strategije ključnih aktera o eventualnoj izbornoj reformi disfunkcionalnog i korumpiranog izbornog sistema u BiH i ocrtava njegov lokalni, regionalni i međunarodni kontekst. Ona se prvenstveno fokusira na ključne unutrašnje i spoljne aktere koji su uključeni u pregovore. S obzirom na stanje gotovo potpunog političkog zastoja, kao i nepovjerenja među lokalnim liderima, ishod ove reforme verovatno će biti određen spoljnim uticajima. Ova analiza pokazuje da različiti stavovi odražavaju različite stavove koje bošnjačke, bosanskohercegovačke i bosanskosrpske stranke imaju o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti BiH. Ako bude uspješna, reforma ne samo da će popraviti izborni sistem u zemlji, već će takođe pokrpati Vašingtonski sporazum i odnose između bošnjačkih i bosanskohercegovačkih lidera, što je ključno za opstanak BiH.

Ovaj izvještaj dalje tvrdi da će, s obzirom na dubinu lokalnog političkog zastoja, ishod ove reforme ponovo zavisiti od angažovanja SAD-a i EU, kao i drugih stranih uticaja. Obnovljena pažnja, koju Vašington i glavni gradovi EU odnedavno posvećuju Balkanu, izgleda ohrabrujuće. Ipak, ako Zapad želi postići iskorak u BiH nakon 15 godina neuspjelih pokušaja reformi, konačno će morati konkretno uraditi nešto po tom pitanju i pronaći drugačiji pristup rješavanju problema BiH.

Bilo kakvi zapadni naponi suočiće se sa protivljenjem ne samo lokalnih već i regionalnih i drugih međunarodnih aktera. Jednu od ključnih uloga u rješavanju izborne reforme u BiH igraće Hrvatska, koja je već svu svoju političku i diplomatsku podršku pružila rukovodstvu bosanskih Hrvata i odlučna je da osigura da ubuduće zvaničnike bosanskih Hrvata biraju oni koje oni vide kao „legitimne“ glasače bosanskih Hrvata. U svojim naporima, Hrvatska može naći neočekivane saveznike u Srbiji i Rusiji, jer Zagreb, Beograd i Moskva žele da politički sistem BiH zadrže visoko decentralizovanim i etnički utemeljenim.

Predstojeća reforma se nalazi u zakonskoj i političkoj dilemi. S jedne strane, šest presuda Evropskog suda za ljudska prava (ECHR) zahtijeva od BiH zakonodavaca da uklone etničku diskriminaciju iz Ustava BiH. S druge strane, Ustavni sud BiH u presudi iz 2016. godine poziva ih da promijene izborni zakon kako bi osigurali da jedna etnička grupa ne bira političke predstavnike drugog konstitutivnog naroda.

Pronalaženje odgovarajuće ravnoteže između ova dva gotovo suprotstavljena pola, kao i između različitih etničkih, političkih i tehničkih rješenja izborne reforme u BiH u tako teškom okruženju i ograničenom vremenskom okviru biće izuzetno teško. Ipak neuspjeh ne bi smio biti opcija, jer bi rizikovao sudbinu Bosne i Hercegovine, a time i stabilnost Balkana i čitave Evrope.

Erdogan sultan kome se dive, ili instrument u političkom takmičenju? Percepcije lokalnog stanovništva o turskom prirustvu u srpskom Sandžaku

Stefan Jojić

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Ova studija nastoji da popuni prazninu u istraživanju o turskoj politici na Balkanu, pružajući originalan uvid u prisustvo Turske u regionu Sandžaka u Srbiji sa posebnim fokusom na lokalne percepcije. Preciznije, ova studija se bavi stavovima lokalnog stanovništva prema turskom prisustvu, kao i razlikama u percepciji između različitih etničkih, političkih, ideoloških i interesnih grupa. Izvještaj se takođe bavi načinom na koji se strani faktor koristi u političkim obračunima između različitih političko-interesnih grupa u Sandžaku. S obzirom na svoje istorijske, demografske i geopolitičke karakteristike i njegov proglašen značaj za stratege u Ankari, region Sandžaka je plodno područje za istraživanje spoljne politike Turske u regionu.

Istraživanje se oslanja na primarne i sekundarne izvore i podatke dobijene iz desetina intervjua sa elitama i građanima sandžačkih gradova. Rezultati potvrđuju pretpostavljenu razliku između percepcije građana etničkih Srba, i političkih elita njihovih bošnjačkih kolega. Dok prvi uglavnom imaju negativne stavove o turskom prisustvu, koje posmatraju kroz prizmu manje ili više transparentne agende realpolitike, drugu grupu karakterišu pozitivni stavovi o turskom prisustvu.

Međutim, bošnjačke elite nisu homogene u svojoj percepciji i ne vide sve tursko prisustvo isključivo u pozitivnom smislu. Za razliku od njihovih protivnika iz drugih bošnjačkih stranaka, članovi konzervativne Stranke pravde i pomirenja i liberalne elite mogu se izdvojiti kao oni koji imaju nešto pragmatičnije i kritičnije stavove o Turskoj. Stoga ovaj slučaj signalizira jasne razlike u stavovima o Turskoj među različitim političkim i ideološkim polovima bošnjačkog stanovništva.

Rezultati takođe pokazuju da lokalne političko-interesne grupe u međusobnim sukobima instrumentalizuju ugled Turske među Bošnjacima Sandžaka. U namjeri da potkopaju pozicije suparnika u Turskoj ili da utiču na lokalno javno mnjenje, neki lokalni akteri pokušavaju da druge predstave kao neprijatelje Turske, dok istovremeno promovišu narative o svojim bliskim vezama sa Ankarom. Studija pruža originalne uvide o angažovanju Turske u regionu i tiče se i istraživača društveno-političke stvarnosti u Sandžaku i na Balkanu, kao i onih koji su zainteresovani za prisustvo Turske u Sandžaku, na Balkanu i u Evropi uopšte.

Uzima li EU prijatelje zdravo za gotovo? Naklonost i podrška vanjskim igračima u Sjevernoj Makedoniji

Martin Naunov

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Zbirni rezultati istraživanja često su navodili analitičare da pretpostavljaju da debata „Istok protiv Zapada“ u Severnoj Makedoniji nije polarizujuće pitanje i da su makedonski građani u velikoj većini željni da vide svoju zemlju ugrađenu u evroatlantske institucionalne strukture. U ovom izvještaju analiziram niz anketa - uključujući ankete IRI-a, NDI-a i USAID-a - i pokazujem da, iako su gotovo svi etnički Albanci naklonjeni članstvu u EU i NATO-u, etnički Makedonci su u stvari uglavnom podijeljeni po pitanjima vezanim za geopolitičku budućnosti zemlje. Pokazujem da je naklonost glavni pokretač ili bar najava ove podjele - oni koji favorizuju vladajuću Socijaldemokratsku stranku (SDSM) uglavnom su prozapadno orijentisani, dok pristalice druge velike stranke, desničarske populističke VMRO-DPMNE, pokazuju pristrasnost prema Rusiji. Tvrdim da se ova podjela barem djelimično može pripisati utjecaju stranačkih elita, uprkos tvrdnjama svih glavnih stranaka (uključujući VMRO-DPMNE) da su prozapadne.

U pokušaju da bolje ilustrujem retoriku i stav stranačkih elita u debati „Istok protiv Zapada“ i počnem da ilustrujem važnost utjecaja te elite, razmatram dva najvažnija događaja u novijoj istoriji evroatlantske integracije Sjeverne Makedonije: skandal sa prisluškivanjem 2015. i referendum o promjeni imena 2018. godine. Ukratko, tvrdim da

retorika partijskih elita u vezi sa EU, NATO-om i Rusijom tokom ovih događaja počinje da razotkriva strategiju lidera VMRO-DPMNE-a da glume lojalnost evroatlantskoj zajednici - što im tako omogućava da ubiru ekonomske koristi koje veze sa EU olakšavaju - istovremeno se dodvoravajući Rusiji i ignorišući ključne evroatlantske principe koji se tiču ljudskih prava i dobrog upravljanja. Pokazujem da strategija VMRO-DPMNE-a „igranja na obje strane“ nije promakla redovnim glasačima koji su, uglavnom, uspješno dešifrovali znakove stranačke elite i postali veoma svjesni razlike između SDSM-a i VMRO-DPMNE-a u smislu istinske posvećenosti poboljšanju izgleda za integraciju zemlje u EU i NATO. Time, kao odgovor na ovu retoriku, objašnjavam kako je podrška glasača VMRO-DPMNE za integraciju u EU i NATO znatno pala.

Konačno, ovaj izvještaj upozorava da bi dalje neprimjerene komplikacije u vezi sa pregovorima o pristupanju Severne Makedonije EU-u mogle ugroziti povjerenje makedonskih građana u vjerodostojnost posvećenosti EU toj zemlji. Zauzvrat, ovo ne samo da bi potkopalo moć EU da pokreće demokratizaciju, već bi moglo i da naruši podršku evroatlantskim integracijama, koja je već manja nego što se često pretpostavlja.

Infodemija, prijevremeni izbori, i (mlaka) dobrodošlica Zapada: Ugroženost identiteta Sjeverne Makedonije na Twitter-u

Ognjan Denkovski

Studija I – Instrumenti dezinformacije

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Studija ispituje prisustvo (stranih) elektronskih propagandnih metoda u svrhu dezinformacije u Sjevernoj Makedoniji, zemlji koja nema izlaza na more na Balkanskom poluostrvu, jednoj od šest zemalja zapadnog Balkana uključenih u diskurs vezan za pristupanje EU. Studija je usredsređena na period oko izbora 2020. godine, koji je prvobitno bio zakazan za april 2020. godine, ali je odložen za jul 2020. godine zbog pandemije covid-19. Razmatramo uvide iz prve elektronske propagandne kampanje u Sjevernoj Makedoniji, odnosno kampanje #bojkotiram na Twitteru, koja je značajno oblikovala diskusije oko referenduma o promjeni imena 2018. godine. Primjenjujemo nekoliko tehnika identifikacije botneta, uključujući traženje ponavljajućih obrazaca imenovanja, veliki broj sličnih naloga kreiranih prije ključnih događaja i stope aktivnosti koje premašuju normalno ljudsko ponašanje, obično postignuto retvitovanjem. Koristeći ove pristupe, identifikujemo veliku mrežu naloga stvorenih uoči izbora i naklonjenih VMRO-DPMNE, desničarskoj stranci Sjeverne Makedonije, kao i Levici, krajnje lijevoj stranci koja se protivi integraciji Sjeverne Makedonije u NATO i EU. Mnogi identifikovani korisnici se protive promjeni imena Sjeverne Makedonije, istovremeno promovirajući konspirativni sadržaj i antizapadne stavove. Suprotno tome, vrlo mali broj identifikovanih naloga je izrazio podršku SDSM (zapadno orijentisana stranka lijevog centra Sjeverne Makedonije), promjeni imena ili napretku u procesu

evroatlantskih integracija zemlje. Ova otkrića nisu u skladu sa rezultatima istraživanja javnog mnjenja u vezi sa spoljnom politikom Sjeverne Makedonije, koja pokazuju da je većina građana za evroatlantske integracije. Štaviše, otkrivamo da se identifikovana mreža u velikoj meri preklapa i komunicira sa nalogima prvobitno kreiranim za kampanju #bojkotiram, koja je i dalje aktivna na Ttwitter-u.

Analiza sugerše da mrežom identifikovanom u ovoj studiji vjerovatno upravljaju lokalni akteri, jer nismo identifikovali bilo kakvo direktno strano učešće. Međutim, čak i ako nijedan strani akter nije direktno doprinjeo razvoju identifikovane mreže, nalazi pokazuju da su prisutni uslovi za lak ulazak aktera zainteresovanih za razvoj dezinformacionih kampanja u zemlji, kako u pogledu tehničkog znanja, tako i postojećih mreža (automatizovanih) naloga koji promovšu antizapadnjačka osjećanja. Istraživačima fokusiranim na identifikovanje i reagovanje na dezinformacione kampanje na društvenim mrežama na zapadnom Balkanu savjetuje se da uzmu u obzir karakteristike imenovanja i blisko povezane datume otvaranja naloga identifikovane u ovoj studiji, istovremeno obraćajući posebnu pažnju na teme i pitanja koja se odnose na desničarske glasače i stranke u regionu, poput onih koje je podržao sjeverno-makedonski VMRO-DPMNE ili srpski SNS.

Studija II – Sadržaj dezinformacija

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Dezinformacione kampanje svoju aktivnost često temelje na objavama na društvenim mrežama ili izjavama političkih lidera čije se poruke pojačavaju ili koriste za omogućavanje političkih napada na protivnike. To je bio slučaj i sa mrežom koja je identifikovana u Studiji I ovog istraživačkog projekta - mrežom razvijenom u svrhu izbora 2020. godine u severnoj Makedoniji, koja je svoju aktivnost usredsredila na pojačavanje objava iz stranke desnog centra Unutrašnje makedonske revolucionarne organizacije - Demokratske stranke za makedonsko nacionalno jedinstvo (VMRO-DPMNE) i Levice, istovremeno klevećući zvaničnike iz stranke lijevog centra Socijaldemokratske unije Makedonije (SDSM). Međutim, ne oslanjaju se sve dezinformacione kampanje na aktivnost organizovanih, centralno kontrolisanih mreža. Mnogo je dezinformacionih kampanja rezultat sadržaja koji objavljuju i dijele medijske organizacije sa sumnjivim agendama, nejasnim vlasništvom i nedostatkom transparentnih uređivačkih politika. Ovaj sadržaj se zatim distribuirao među organskim grupama korisnika društvenih mreža podložnih stavovima koje promovišu ove organizacije.

Ova studija predstavlja drugi dio istraživačkog projekta koji analizira prisustvo stranih elektronskih dezinformacija u Sjevernoj Makedoniji u periodu oko izbora 2020. godine. Izborni period i studija smješteni su usred nekoliko značajnih događaja u spoljnoj politici Sjeverne Makedonije, uključujući članstvo u NATO-u i očekivani početak pregovora o članstvu u EU - zbivanja koja ugrožavaju ciljeve stranih aktera suprotstavljenih evroatlantskim integracijama zemalja zapadnog Balkana, najviše Rusija. Da bismo izvršili analizu, redovno smo prikupljali 100 najpopularnijih tweetova koje je objedinio najposjećeniji domen vijesti Sjeverne Makedonije Time.mk. Ovi tweetovi prikupljeni su svaka dva sata svakog dana od početka februara do početka avgusta 2020. godine - ukupno 138.983 pojedinačnih tweetova

koje je podijelilo 5.604 pojedinačnih korisnika. Ove podatke koristimo za određivanje domena koji se najviše dijele (posebno vijesti) u ovom periodu, kao i za utvrđivanje koji hashtagovi podstiču rasprave oko izbora. Naše nalaze takođe povezujemo sa ishodima Studije I ovog istraživačkog projekta, gde smo identifikovali veliku mrežu naloga stvorenih uoči izbora 2020. godine u svrhu povećanja vidljivosti zvaničnika VMRO-DPMNE i Levice, uglavnom kao sredstvo za pojačavanje sadržaja koji su protiv evroatlantskih integracija zemlje, a istovremeno i napad na zvaničnike SDSM. Prvo, pokazujemo da su se postojali sa naloga lidera VMRO-DPMNE Hristijana Mickoskog, kao i oni lidera Levice, Dimitra Apasieva, često svrstavali među najbolje dnevne tvitove u ovom periodu, uprkos relativno malom broju pratilaca na Twitteru. Ovo otkriće sugerise da je mreža identifikovana u Studiji I ovog istraživačkog projekta bila efikasna u promociji tweetova ovih aktera među organskim Twitter zajednicama u Sjevernoj Makedoniji. Pored toga, pokazujemo da su portali poput Infomak-a, portala sa indirektnim vezama sa vijestima koje finansira ruska država, kao i portali kao što su Freeglobe, DokazMakedonija i Kolozeg, koja podržavaju VMRO-DPMNE i promovišu konspirativne stavove zasnovane na globalnim i domaćim desničarskim sadržajima, oblikovali diskusije korisnika Twittera u Sjevernoj Makedoniji u ovom periodu. Na kraju, pokazujemo da najpopularniji, politički sadržajni hashtagovi u ovom periodu promovisu protivljenje promjeni imena Sjeverne Makedonije, kao i evroatlantskim integracijama zemlje. Iako studija nije identifikovala direktan strani uticaj, nalazi pokazuju da su elektronske metode dezinformacija korišćene za oblikovanje javnih rasprava prije svega sa sadržajem usklađenim sa geo-političkim ciljevima stranih aktera koji se protive napretku zemlje na putu evroatlantskih integracija.

Treći dio – Suodgovornost domaće političke elite za štetni uticaj stranih angažmana

Eko-čudovišta i eko-borci: Kineske investicije u srbijansku tešku industriju kroz ekološku prizmu

Tena Prelec

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

U drugoj polovini 2010. godine, Kina je postala jedan od najistaknutijih investitora u Srbiji. Neke od kineskih najvećih investicija, povezanih sa teškom industrijom, praćene su očiglednim povećanjem nivoa zagađenja, što je izazvalo veliku zabrinutost lokalnog stanovništva i pretvorilo brojne građane u ekološke aktiviste. Da li je opasnost po zdravlje stvarna ili se pretpostavlja i ko je kriv? Koristeći intervju sa aktivistima i stručnjacima, kao i zvanične dokumente i vladine odgovore, studija analizira načine na koje su međusobno povezani zabrinutosti za životnu sredinu, pitanja upravljanja i „zatvorena“ vlada. Za razliku od mita o Kini kao „lošem investitoru“, tvrdi se da je najveća odgovornost na institucijama zemlje primaoca, omogućavajući pojavu takvih ekoloških zloupotreba.

U ovom dokumentu se analiziraju studije dva glavna slučaja: topionica bakra smeštena u Boru (preuzela ju je kineska kompanija Zijin Mining 2018. godine) i čeličana u Smederevu (koju je Hesteel Group preuzela 2016. godine). Spontani građanski aktivizam nastao je kao odgovor na opasnosti po životnu sredinu i zdravlje u oba slučaja. Percepcija da se nalaze između dvije vatre - investitora koji želi da maksimizuje svoje interese i vlade koja dozvoljava da zdravlje građana trpi u zamenu za ekonomsku korist - izazvala je široko rasprostranjenu ljutnju među stanovništvom. Ovo pomaže u objašnjavanju zašto se ekološki aktivizam

udružuje sa antivladinim osećanjima: glas aktivista nije neutralan, niti to može biti, jer su te dvije pojave međusobno povezane. Ispitani slučajevi tako ilustruju pitanja povezana sa kineskim investicijama, ali i specifične načine otpora dominantnoj koncepciji moći u Srbiji.

Problemi koji karakterišu studije slučaja predstavljene u ovoj analizi ogledaju se u nekoliko drugih kineskih investicija u Srbiji (poput pogona na uglj u Kostolcu i fabrike guma u Zrenjaninu), ali i van Srbije (npr. kineska investicija za proširenje jako zagađujuće termoelektrane na uglj u Tuzli, u susjednoj Bosni i Hercegovini). Prema tome to nisu izolovani slučajevi. Označavanje većine ovih poduhvata kao „projekata od nacionalnog interesa,“ postavlja investitore iznad zakona kojih se drugi moraju pridržavati i omogućava vlastima da odbiju većinu zahtjeva za slobodom informacija. Smatramo da bi specifična mješavina ekoloških i upravnih problema koja je prikazana u ovoj studiji trebalo da bude mnogo više u prvom planu i u središtu politike EU uslovljavanja i demokratske pomoći zasnovane na vrijednostima nego što je to trenutno slučaj. Nadalje, ova pitanja treba posmatrati u okviru mnoštva klijentelističkih i kleptokratskih praksi protiv kojih su se EU i nova Bajdenova administracija u SAD zakleli da će se boriti.

Zbir svih strahova – Kineski AI nadzor u Srbiji

Maja Bjeloš

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Vlada Srbije u saradnji sa kineskom tehnološkom kompanijom Huawei aktivno radi na primjeni projekta nadzora „Bezbjedan grad“ u Beogradu od 2019. godine. Projekat podrazumjeva postavljanje hiljada pametnih nadzornih kamera sa mogućnošću prepoznavanja predmeta i lica. Cilj ovog izvještaja je da pojasni tekuće diskusije o upotrebi kineske tehnologije od strane srpskih vlasti i da pruži informacije o političkom kontekstu u Srbiji i njenim produblivanjem odnosa sa Kinom u sektoru bezbednosti. On također prikazuje zvanični vladin narativ o prednostima pametnog sistema nadzora koji je razvio Huawei, a koji počiva na njegovoj navodnoj sposobnosti da se bori protiv terorizma i da smanji stopu kriminala. U nastavku se daje pregled glavnih argumenata protiv upotrebe kamera koje su razvili aktivisti srbijanskog civilnog društva. Analizira se kako civilno društvo izaziva uvođenje kineske tehnologije i koji su kritični odgovori na njenu upotrebu u tri glavne linije: nedostatak transparentnosti i odgovornosti, rizik od zloupotrebe pametnih nadzornih kamera u političke svrhe i loša zakonska regulativa.

Ova analiza pokazuje da je projekat biometrijskog pametnog nadzora podstakao zabrinutost zbog narušavanja privatnosti, kao i ljudskih prava i sloboda u Srbiji. Srpska javnost ne dijeli istu zabrinutost kao građanski aktivisti jer joj nedostaju osnovne informacije o obimu cjelokupnog projekta. Vlada Srbije klasifikovala je projekat nadzora kao „povjerljiv“ i izbjegava javnu raspravu o njegovim potencijalnim koristima i rizicima. Mnogo je još neodgovorenih pitanja, poput: gdje će se podaci čuvati, ko će biti odgovoran za obradu podataka i koji su mehanizmi za zaštitu od zloupotrebe, gdje su ugrađene kamere, koliko ih ima i koja je njihova funkcija. Čvrsta kontrola srpske vlade nad informacionim i medijskim prostorom otežava da se čuju kritički glasovi. Svijest javnosti o mutnim uslovima projekta Sigurni grad takođe je ograničena nedostatkom jakog parlamentarnog nadzora i lošom regulacijom vještačke tehnologije, što ostavlja prostor za politički manevar i dominaciju izvršne vlasti nad zakonom.

Nadzorne kamere opremljene softverom za prepoznavanje lica posebno zabrinjavaju branitelje ljudskih prava i građanske aktiviste u Srbiji jer će se ovaj sistem koristiti u zemlji sa slabom demokratijom, zloupotrebom izvršne vlasti i labavim kontrolnim mehanizmima. Predstavnici civilnog društva se stoga plaše da će kineska najsavremenija tehnologija ojačati kapacitete sve autoritarnijeg rukovodstva Srbije da kontroliše svakog građanina i sve aspekte života i time dodatno ugrozi njegovu slabu demokratiju i poštovanje ljudskih prava. Štaviše, građanski aktivisti se plaše da će kamere za prepoznavanje lica omogućiti srpskim vlastima da prate i zastrašuju kritičare vladajuće političke elite.

Loša zakonska regulativa video nadzora u Srbiji i nepostojanje zakona koji regulišu sistem prepoznavanja lica i obradu biometrijskih podataka predstavljaju još jednu argumentaciju protiv uvođenja pametnog nadzora. Prema kritičkim glasovima u srpskom društvu, ako tako moćnu tehnologiju prepoznavanja lica zakonski ne regulišu i njome ne rukuju obučeni profesionalci pod demokratskom civilnom kontrolom, sistem nadzora mogao bi lako da se zloupotrebi. Nedostatak pravne regulative jedan je od glavnih razloga zašto je srbijansko civilno društvo pozvalo nacionalne vlasti da obustave proces uvođenja pametnog nadzora i da se uključe u inkluzivnu javnu raspravu o neophodnosti i implikacijama takvog sistema.

Ova studija takođe pokazuje da srpske vlasti ostaju bez odgovora na zahtjeve predstavnika civilnog društva za rješavanje postojećih nedostataka, pružanje pravne osnove za upotrebu sistema pametnog nadzora i sprovođenje dalje procjene svih povezanih rizika. Ministarstvo unutrašnjih poslova nastavilo je sa postavljanjem pametnih nadzornih kamera širom Beograda tokom izbijanja koronavirusa bez ikakvog obavještenja ili javno dostupnih informacija i najavilo je još veći nadzor u bliskoj budućnosti, jer će grad Beograd sada biti pokriven sa 8.100 kamera umesto početnih 1.000.

“Naš brat Erdogan” – Od zvaničnih do ličnih odnosa političkih lidera Albanije i Kosova sa turskim predsjednikom

Gentiola Madhi

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Ova studija se fokusira na uspostavljanje ličnih odnosa između lidera Albanije i Kosova sa turskim predsjednikom i njihovu koegzistenciju sa tradicionalnim međudržavnim odnosima. Konkretno, bavi se pristupom predsjednika Erdogana koji prelazi sa međudržavnih institucionalnih odnosa na prevlasti i favorizovanje ličnih odnosa „jedan na jedan“ sa liderima zemalja, kao alternativno sredstvo za zamagljivanje granice između spoljnih i unutrašnjih poslova. Takva promjena u slučajevima Albanije i Kosova smatra se rizičnom, sa negativnim uticajem na njihove perspektive demokratizacije i podsticanjem ad hoc praksi u državnim upravnim postupcima.

U studiji se analiziraju dvije grupe prijateljskih veza između ovih vođa na osnovu tri dimenzije, i to: (i) ispoljavanje ličnog prijateljstva u javnoj oblasti; (ii) vjerska agenda Turske u inostranstvu; i (iii) eksteritorijalni zahtjevi Turske protiv pristalica Gulenovog pokreta. Prva dimenzija odražava se na pokušaje lidera da „idealizuju“ svoj odnos i prenesu javnom mnjenju sliku „prijatelja“ putem medija, dok su druge dve dimenzije strogo povezane sa dva glavna prioriteta turske agende na Balkanu. Ambivalentnost turske vjerske meke moći i njen pokušaj da izveze svoj unutrašnji sukob

u Albaniju i na Kosovo, smatraju se ključnim za razumjevanje u kojoj mjeri je ova personalizacija odnosa strateške i transakcione prirode.

Istraživanje se oslanja na triangulaciju izvora kako bi se obradile granice koje proističu iz lične i subjektivne prirode odnosa između lidera, nedostupnosti raznolikih izvora informacija, kao i opšteg nedostatka transparentnosti i odgovornosti zbog pomjeranja lidera sa zvaničnih ka neformalnim sastancima jedan na jedan, zanemarujući pritom zvanične procedure koje prate proces donošenja odluka.

Rezultati pokazuju da su sklopljeni prijateljski odnosi promovisani na osnovu privremene podudarnosti interesa i proračunatih političkih koristi, propuštajući stoga strukturnu osnovu za institucionalizaciju na državnom nivou. U slučaju Albanije, premijer Rama je usvojio ambivalentan pristup u odnosu na agendu Turske, a njegovi ustupci turskim zahtjevima su uredno nagrađeni. Dok je u slučaju Kosova Thacijevo prijateljstvo sa Erdoganom manje uravnoteženo u pogledu međusobnog osnaživanja. Zadovoljavanje turskih zahtjeva rezultiralo je eksploatacijom kosovskih ranjivosti u korist turske korozivne agende.

Četvrti dio – Izazovi pandemije COVID-19 za strane uticaje

COVID-19 povećava geopolitičke uloge na Balkanu

Srećko Latal

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Balkan je, kao i ostatak svijeta, bio šokiran i pokoren krizom uzrokovanom COVID-19 početkom ove godine. Ipak, pokazalo se da je to bilo samo zatišje pred oluju, jer su se etničke, vjerske, političke, bezbjednosne, ekonomske i socijalne tenzije povećale u cijelom regionu već u aprilu. Ova eskalacija bila je uglavnom povezana sa političkim svađama izazvanim činjenicom da je većina balkanskih zemalja trebalo da održi opšte ili lokalne izbore tokom 2020. godine.

Pandemija koronavirusa je intenzivirala višegodišnju utruku ključnih globalnih igrača za premoć i uticaj u regionu. EU, Kina, Rusija, SAD, Turska i zemlje Zaliva požurile su da pomognu balkanskim zemljama, ali su takođe pokušale da iskoriste ovu priliku da ojačaju svoje pozicije u ovom regionu u svojim postojećim geopolitičkim igrama. Dok su se Kina i države Zaliva fokusirale uglavnom na humanitarna i ekonomska pitanja, centralno mjesto na pozornici na kraju su zauzeli obnovljeni agresivni stavovi Rusije i Turske u regionu, kao i pokušaj Bijele kuće da na brzinu postigne sporazum između Kosova i Srbije.

Dok je serija nasilnih demonstracija potresala Srbiju i Crnu Goru posljednjih meseci, njihovi zvaničnici i mediji žalili su se na ono što su smatrali da je direktno učesće Rusije u organizaciji protesta. Ruski zvaničnici su negirali ove navode, ali nekoliko stručnjaka upozorilo je da Rusija zaista pokušava da iskoristi sve svoje resurse na Balkanu da zauzastavi ili čak preokrene širenje NATO-a i EU u regionu. Neki su krivili Rusiju za pokušaj sprečavanja sporazuma između Kosova i Srbije kako bi zadržala sopstveni uticaj na Balkanu. Drugi su tvrdili da su ruske „panslavenske“ ambicije usredsređene na korišćenje unutrašnjih problema i podjela unutar EU i SAD za ujedinjenje svih slavenskih naroda pod ruskom komandom.

Turska uloga na Balkanu je posljednjih meseci zasjenjena sve agresivnijim ponašanjem Ankare na Mediteranu i Bliskom Istoku, uključujući u ratovima u Siriji i Libiji. Ipak,

nedavna otkrića ukazuju da turski državljani povezani sa Erdoganovim režimom uspostavljaju uporišta za kriminalne i/ili paravojne mreže na Balkanu od početka 2020. godine, što pokreće pitanja o angažmanu Ankare u regionu i njihovim planovima za region.

Tokom krize uzrokovane COVID-19 desio se dalji pomak u američkoj politici prema regionu, nastavljajući trend koji je prvi put postao vidljiv nakon posljednjih američkih predsjedničkih izbora 2016. Dok su s jedne strane SAD pružale značajnu i transparentnu finansijsku pomoć svim balkanskim zemljama, s druge strane ta pomoć je bila zasjenjena i oskrnavljena pokušajem Bijele kuće da progura brzopleti dogovor između Kosova i Srbije. Snažni pritisak specijalnog američkog izaslanika za pregovore između Srbije i Kosova, Richarda Grenella, potkopao je sposobnost kosovske vlade da se izbori sa pandemijom i na kraju doveo do svrgavanja kosovskog premijera Albina Kurtija.

Ova dinamika se nastavila gotovo svakodnevno, prijeteci da Balkan gurne preko ivice ka daljoj destabilizaciji i moguće novim etničkim ili socijalnim sukobima. Iako takva situacija spriječava bilo kakvu pouzdanu dugoročnu analizu, većina stručnjaka se slaže da u ovoj situaciji samo EU ima kapacitet da postepeno stabilizuje i normalizuje Balkan.

Da li će EU sada uspeti u onome što nije uspela posljednjih 15 godina, znaće se do ove jeseni, kada se očekuje da će EU izraditi dugo očekivani „Marshallov plan“ za region. Ovaj plan će dati niz reformi i drugih uslova pod kojima će balkanske zemlje moći da koriste kombinaciju grantova i zajmova u vrijednosti od 3,3 milijarde evra, koje je EU namjenila za Balkan još u aprilu. Ipak, EU će se morati kretati vrlo pažljivo i mudro ako želi dobro iskoristiti ovu priliku; u suprotnom, lokalne, regionalne i geopolitičke svađe na Balkanu će verovatno nastaviti da eskaliraju, sa potencijalno razarajućim posljedicama.

Zapadni Balkan: Između EU i nakovnja

Srećko Latal

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Od početka 2020. godine, pandemija COVID-19 stvorila je kontekst za novu eskalaciju regionalnih tenzija i geopolitičkog rivalstva na Balkanu. Kako je posljednjih mjeseci došlo do urušavanja kineske „diplomacije maski“, rusko-srbijanskog „istorijskog bratstva“ i prekida mirovne inicijative Bijele kuće na relaciji Srbija-Kosovo, Evropska unija se ponovo pojavila kao ključni saveznik regiona i jedina istinski stabilizujuća sila. Ipak, kao što ova analiza pokazuje, uprkos svojim velikim finansijskim kapacitetima i perspektivi proširenja, EU je još uvek daleko od osiguravanja svog položaja u regionu.

S jedne strane, pojačane regionalne i geopolitičke tenzije i dalje stvaraju brojne mogućnosti za nove krize na Balkanu u narednim mesecima. S druge strane, EU i zapadni Balkan nemaju iste stavove o brojnim pitanjima u vezi procesa proširenja, koji je bio temelj njihovih odnosa. Njihovi različiti pogledi i interesi poslednjih godina su izazvalimnoge nesporazume, a u nekim slučajevima i nepovjerenje između EU i balkanskih zemalja.

Položaj EU u regionu već je na testu zbog nedostatka saradnje i koordinacije između evropskih i američkih inicijativa za

dijalog Beograda i Prištine koji se nastavlja početkom septembra na odvojenim sastancima zakazanim u Bijeloj kući i u Briselu. Ovaj nesklad unutar i između EU i SAD stvara nove probleme ne samo za sam dijalog, već i za čitav Balkan, jer dodatno slabi uticaj EU i SAD i stvara novi prostor za egocentične kineske, ruske, turske ili druge interese.

Ako EU želi da ojača svoju poziciju u regionu i pomogne u postepenoj stabilizaciji i normalizaciji, moraće iz temelja da promijeni percepciju i pristup zapadnom Balkanu - nečemu što sam Brisel i države članice EU očajnički izbjegavaju proteklu deceniju. Takav potez može biti u suprotnosti sa konvencionalnom političkom mudrošću EU, posebno jer je njihova pažnja trenutno usredsređena na mnogo hitnije i kritičnije izazove - od interne zdravstvene i ekonomske krize povezane sa COVID-19 do situacije u Belorusiji i krhkih odnosa sa SAD, Kinom i Rusijom. Ipak, svi drugi globalni akteri već uključuju zapadni Balkan u svoje geopolitičke igre. Bilo bi razborito da EU učini isto, da zapadni Balkan ne smatra samo obavezom, već i resursom - onim koji može pozitivno ili negativno uticati na stabilnost kontinenta, kao što se to povremeno već dešavalo u prošlosti.

Razgovori o zapadnom Balkanu i pozicioniranje ka Kini tokom pandemije COVID-19

Anastas Vangeli

Da biste pročitali cijelu studiju na engleskom jeziku, posjetite internetsku lokaciju [WBC](#) ili [PSSI](#).

Rezime

Pandemija COVID-19 stavila je Kinu u centar pažnje globalnih vijesti, intenzivirajući ionako živahnu globalnu raspravu o njenom usponu - a takođe i na zapadnom Balkanu. Za zemlje zapadnog Balkana Kina je bila daleko od glavne brige dok je COVID-19 harao regionom. Međutim, povezanost COVID-19 sa pojavom zaraze u provinciji Hubei bila je prejaka da bi se Kina mogla zanemariti. Kasnije je i sama Kina bila proaktivna i vremenom se pozicionirala kao značajan spoljni akter u regionu tokom pandemije, istovremeno privlačeći pažnju zabrinutih posmatrača na Zapadu, koji su takođe imali uticaja na to kako su regionalni akteri doživjeli i pozicionirali sebe u odnosu na Kinu.

Razgovori o Kini na zapadnom Balkanu tokom pandemije COVID-19 prošli su kroz tri faze. U ranoj fazi (približno januar - mart 2020.), centralna tema bila je početak zaraze u Kini; kasnije, kako je broj zaraženih u Kini opadao, a pojave zaraze na drugim mjestima rasle (otprilike april - septembar 2020.), uključujući zapadni Balkan, rasprave su bile usmerene na takozvanu „diplomatiju sa maskama“ i geopolitičko takmičenje u pogledu odgovora na pandemiju; i konačno, debata je ušla u fazu „vaccinske diplomatije“ nakon što su COVID-19 vaccine postale još jedan predmet geopolitičkog takmičenja, sa eho efektom koji se osjetio i na zapadnom Balkanu (od oktobra 2020. sa eskalacijom

početkom 2021). U početku je Kina viđena kroz prizmu haosa u Vuhanu i globalnog skepticizma u pogledu njenog rješavanja krize; u fazi „diplomatije sa maskama“ na nju se gledalo kao na spoljnog aktera koji može biti izvor pomoći ili izvor problema (ili oboje); i u fazi „vaccinske diplomatije“ postala je partner u naporima za imunizaciju stanovništva regiona protiv COVID-19. Stavovi regionalnih aktera nisu ujednačeni. Pristup Srbije u aktivnom traženju prilika se istakao, za razliku od prikriivenih pristupa ostalih vlada koji se mjenjaju od oportunitizma do opreznosti. Bilo je revnih zvizdača i zbog uloge Kine u regionu, ali ne i među vladajućim elitama.

Razvoj događaja tokom pandemije COVID-19 ponovo je potvrdio da odnos zapadnog Balkana i Kine, kao krajnje asimetričan odnos, u velikoj meri zavisi od položaja i djelovanja Pekinga na svjetskoj sceni. Trenutno je Kina jedini spoljni akter na zapadnom Balkanu koji se ne suočava sa dubokom neizvjesnošću na domaćem frontu i ima luksuz da budućnost planira na spoljnom. Na neki način, ovo je primjer ponavljanja istorije, jer je ono što je za početak omogućilo dolazak Kine kao aktera u region u protekloj deceniji bilo njegovo pojavljivanje u boljoj formi od Zapada nakon globalne finansijske krize.

Osvrt i zaključak

Osvrt – Domaći zahtjevi za nezapadnjačkim uticajem na zapadnom Balkanu

Senada Šelo Šabić

Tema spoljnog uticaja na zapadnom Balkanu (ZB) novo je područje političkog i naučnog interesa. Zajednička pretpostavka je da je opadajuće prisustvo EU i SAD u regionu ostavilo prazninu koju popunjavaju akteri poput Rusije, Kine i Turske, koji ne podržavaju nužno ambicije regiona da se integriše u evroatlantske institucije. Iako nije potrebna velika mašta da bi se zaključilo zašto bi bilo koji od ovih aktera pokušao da iskoristi zapadnjačke slabosti kad god i gdje god je to moguće, drugo je pitanje da li ove tri zemlje, ili bilo koji drugi nezapadnjački akter u ZB, imaju sposobnost podrivanja evroatlantske perspektive regiona. Ako imaju, onda to vjerovatno ima više veze sa slabošću Zapada nego snagom ovih aktera.

Da bi se steklo bolje razumjevanje ove međusobne igre, ovaj projekat postavlja same aktere ZB u središte istraživanja, pokušavajući da ih analizira kao aktivne učesnike, a ne samo kao pasivne subjekte aktivnosti moćnih aktera u ZB. Kroz projekat se traga za odgovorima na sljedeća dva pitanja: koje ciljeve zemlje ZB slijede i kako u realizaciji tih ciljeva komuniciraju i sa zapadnjačkim i sa nezapadnjačkim silama?

Autori studija obuhvaćenih ovim projektom bave se ovim pitanjima iz različitih perspektiva, osvjetljavajući određene teme od društvenih medija do ugrožavanja životne sredine, prikazujući složena socijalna i politička pitanja u pojedinim zemljama i fokusirajući svoja istraživanja na ulogu domaćih aktera u kontekstu stranog uticaja. Ranije su slične studije obično razmatrale aktivnosti i interese spoljnih aktera, ne obraćajući pažnju na interese samih zemalja u ZB.

Ekonomija kao glavni motivator za saradnju

Ovaj projekat takođe istražuje da li su zemlje Zapadnog Balkana bespomoćni akteri koji se prepuštaju spoljnim akterima ili se ipak udružuju sa spoljnim akterima kako bi maksimizirali dobit pod svojim uslovima.

Dakle, dominantan pristup je analiziranje alata koje nezapadne sile koriste da ojačaju svoje prisustvo na Balkanu, obično kroz mješavinu ekonomskih dogovora, političkih veza, kulturnog zbližavanja, prodora medija, a u nekim slučajevima i tajnih aktivnosti, koje im omogućavaju da nadvladaju nad normativnijim, neimponirajućim pristupom koji koriste zapadnjački akteri, pre svega EU.

Alternativni pristup, koji se uglavnom primenjuje u studijama ovog projekta, kaže da nije važna veličina moći Rusije, Kine i Turske kojom se oni vezuju za zemlje zapadnog Balkana, već činjenica da EU generalno nije uspjela da stvori jake veze u regionu. U sofisticiranoj analizi, Martin Naunov ilustruje ovu tačku opisujući kako je EU iznevjerila svoje partnere na Balkanu uzimajući ih zdravo za gotovo, propuštajući priliku da pruži podršku progresivnim i reformskim liderima. Iznevjerivši naprednjake, EU u stvari podriva sopstveni reformski potencijal na Balkanu.

Povlačenje EU ostavilo je veći prostor ovim zemljama da slijede svoje sopstvene interese. Nezapadnjački akteri uzimaju ono što bi se moglo nazvati „lakim plijenom“ u relativno nekonkurentnom okruženju, a ne onom protiv kog su morali da se uporno bore. Naravno, odgovornost za sprovođenje zahtjevnih reformi leži na balkanskim zemljama, ali EU bi pomogla u postizanju vlastitih ciljeva ako bi identifikovala i podržala proreformske snage, a time i svoje istinske partnere na Balkanu.

Tena Prelec dirljivo daje odgovor na ovo pitanje objašnjavajući pokretače naizgled nestalne spoljne politike Srbije. Ona tvrdi da je srpska višetračna spoljna politika u velikoj mjeri vođena težnjom za ekonomskim koristima, a time i pragmatičnim odnosima sa različitim akterima, bilo zapadnjačkim ili nezapadnjačkim, kako bi maksimizirala

svoje ekonomske dobiti i tako ojačala svoj osjećaj sigurnosti. Ovaj oportunistički ili pragmatični pristup spoljnoj politici nije nov fenomen, jer svaka zemlja pokušava ojačati svoju sigurnost i moć, sa idejom ekonomskog blagostanja u osnovi. Međutim, ovaj instrumentalni ekonomski pristup postavlja još jedno pitanje - po kojoj se cijeni postiže ekonomski razvoj?

Iako se liberalni ekonomski model dovodi u pitanje širom sveta, on i dalje ostaje dominantna ekonomska paradigma.

Istorijske i emocionalne veze

Druge studije u ovom projektu pokazuju da ekonomske koristi nisu jedini razlog zašto države Zapadnog Balkana traže partnerstvo sa nezapadnjačkim silama. Istorijske i emocionalne veze takođe igraju važnu ulogu u prikazivanju spoljnih aktera kao partnera domaćim elitama. Analiza Stefana Jojića o bošnjačkim političkim liderima u sandžačkom kraju u Srbiji pokazuje da favorizuju odnose sa Turskom uprkos nedostatku ekonomskih koristi za region, jer iz toga crpe korist među svojim glasačima. Ako ogromna većina Bošnjaka u Sandžaku pozitivno vidi Tursku, posebno kao moć na koju se može osloniti u teškim vremenima (uprkos nedostatku empirijskih dokaza za ovo uvjerenje), tada bošnjački političari ne mogu rizikovati da ugroze odnose sa Turskom, čak i kada vide da ovaj odnos ima ograničene direktne ekonomske koristi.

Kritičari turske uloge u Sandžaku (ili možda generalnije među muslimanima u ZB) tvrde da kada turski predsjednik Redžep Tajip Erdogan daje izjave o tome da je Balkan blizak turskom srcu, to treba shvatiti prije svega kao poruku sopstvenim glasačima u Turskoj, posebno onima balkanskog porijekla i koji su na taj način emocionalno povezani sa ovim regionom. Istovremeno, bošnjački politički lideri u Sandžaku (i nekim drugim delovima Balkana) ne mogu rizikovati da otuđe svoje glasače, koji Tursku vide povoljno, kritikujući Tursku. U skladu sa tim nalazima, u svom radu koji proučava odnose između regionalnih albanskih lidera i turskog predsjednika Erdogana, Gentiola Madhi pokazuje da je javno proglašeno "prijateljstvo" između lidera u stvari zasnovano na njihovim vlastitim domaćim interesima.

Podrška Rusiji među pravoslavnim hrišćanskim stanovništvom slično se zasniva na panslovenskim osjećanjima i istorijskim vezama. Izvan pravoslavnog tabora, Rusija takođe izaziva simpatije među građanima koji favorizuju tradicionalne naspram liberalnih društvenih

Ne može se očekivati da siromašne zemlje dovode u pitanje ovu paradigmu ako je ona u prošlosti bila uspješan model obogaćivanja drugih zemalja. Stoga je imperativ ZB-a ekonomski razvoj po skoro svaku cijenu, uprkos zabrinutosti zbog korupcije i zagađenja životne sredine, o čemu se takođe raspravlja u nekoliko studija iz ove serije. Ipak, EU bi mogla da iskoristi svoju prednost u oblasti ekonomskog razvoja s obzirom na njene ogromne resurse i da interveniše kako bi pomogla zemljama ZB da se održivije razvijaju.

vrijednosti i cijene jake vođe, videći ruskog predsjednika Vladimira Putina kao sposobnog protivnika Zapadu. Čak i Kina, kao relativno novopridošla na zapadni Balkan, ima emocionalni kapital za investiranje, pre svega sa Srbijom. NATO bombardovanje Beograda 1999. godine u kojem je oštećena kineska ambasada nosi sa sobom sjećanje na zajedničku patnju i združenost protiv zajedničkog neprijatelja. Kinesko nepriznavanje Kosova je još jedna prednost koju Srbija koristi za jačanje odnosa sa Kinom. Stefan Vladislavjev u svom radu dokumentuje kako su ovi važni istorijski trenuci doprinijeli trajnom konsenzusu o održavanju partnerstva sa Kinom kao jednim od spoljnopolitičkih prioriteta čak i među protivnicima režima Aleksandra Vučića.

Nezapadna meka moć na Balkanu oslanja se na zajednička sjećanja, dragocijeno sredstvo u uspostavljanju veza sa potencijalnim partnerima, ali kineska, turska ili ruska težnja ka obezbjeđivanju čvrste i meke moći nije zasnovana samo na emocionalnoj bliskosti. Kina to posebno dobro razumije i ekonomsku saradnju čini temeljem svog prisustva na Balkanu. Rusija jača svoju poziciju prema zapadnjačkim akterima kroz energetske saradnju, političku podršku autoritarnim liderima i vojnu pomoć. Turska je takođe shvatila da obnavljanje osmanskog kulturnog nasleđa ima ograničeni potencijal za jačanje njenog prisustva. Oni grade ekonomske veze tamo gde je to moguće, ali se šire i na druga područja. Kombinovane aktivnosti nezapadnjačkih aktera, posebno na polju ekonomskih veza i stranih direktnih investicija, ipak nisu ni blizu nivoa investicija od strane EU. EU je daleko najjači lokalni ekonomski akter. Ona takođe može iskoristiti široki spektar vrijednosti koje dijeli sa političkim i građanskim akterima u svakoj zemlji ZB. Stoga se treba zapitati da li EU, prepuštajući nesrazmjernu moć nezapadnjačkim akterima da utiču na političke i ekonomske procese na Balkanu, u stvari traži opravdanje za svoje povlačenje iz ovog regiona.

U ovoj publikaciji, Martin Naunov istražuje koncept stranačkog uticaja, ideju da političke stranke ne odražavaju samo preferencije svojih glasača, već ih i oblikuju, u kontekstu sjevernomakedonske politike. Na primer, glasači VMRO-DPMNE u Sjevernoj Makedoniji, iako njihova stranka nominalno i dalje podržava evroatlantske integracije, su znatno smanjili podršku ovom cilju kao odraz, naravno, prepreka koje su iskusile u tim integracijama, ali i kao rezultat unutrašnje partijske politike koja unaprijeđuje nacionalistički diskurs i nezapadne tradicionalne vrijednosti kao glavnu političku inspiraciju. Ova kognitivna disonanca može se primjetiti i u drugim zemljama zapadnog Balkana gde neke druge nacionalističke stranke nominalno podržavaju

vrijednosti liberalne demokratije i principe vladavine zakona, dok u stvari donose političke odluke koje podrivaju zvanično prihvaćene vrijednosti i principe.

Postoji nešto nesumnjivo privlačno za građane Zapadnog Balkana kada vide kako njihovi lideri igraju na dvije ili više strana kako bi maksimizirali koristi koje imaju od svake. Ovo naravno nije jedinstveno za ZB, jer svi politički akteri koriste instrumente koji im stoje naraspolaganju kako bi postigli željene ciljeve. Ipak, sve dok EU ne uvaži ovu dinamiku moći i shvati da politički lideri na zapadnom Balkanu ostaju na vlasti igrajući na različitim strana, i dalje će biti iznenađeni neskladom između zvanične retorike i političke prakse.

Emulacija kao model politike

Radovi u ovoj publikaciji analiziraju dinamične odnose između zapadnog Balkana, zapadnjačkih i nezapadnjačkih aktera dok se razvijaju i ulaze u međusobne interakcije. Ovi odnosi nisu statični i ne odvijaju se u izolovanim sredinama. EU ima dovoljno potencijala da nametne svoje prisustvo prema nezapadnjačkim akterima na zapadnom Balkanu, ali to može učiniti samo ako kritički sagleda sopstvenu ulogu. To znači da bi EU trebalo da prepozna disonancu između sopstvenog normativnog diskursa i političkih akcija pojedinih država članica EU.

Zemlje zapadnog Balkana vide da Njemačka kritikuje Rusiju zbog Krima i Ukrajine, dok se odupire pritiscima da zaustavi izgradnju Sjevernog toka II, koji će omogućiti Njemačkoj da kupuje ruski gas po povoljnim cijenama. Mnogstvo evropskih zemalja kritikuje kineski odnos prema ljudskim pravima, a onda EU usvaja Sveobuhvatni sporazum o ulaganju sa Kinom koji uključuje samo slabe odredbe ograničenih, neobavezujućihobaveza Kine da poboljša uslove za civilno društvo i radnička prava u uslovima implementacije. Zemlje članice EU poput Mađarske imaju koristi od statusa članstva u EU, dok suštinski podrivaju norme i vrijednosti EU, a za šta EU nije razvila efikasne protivmjere. Zemlje zapadnog Balkana vide da države članice EU ometaju proces proširenja EU nametanjem bilateralnih pitanja državama kandidatima na štetu zajedničke politike proširenja EU. Oni vide migracionu politiku EU u kojoj zaštita ljudskih prava zauzima drugo mesto u odnosu na zahtjeve evropskih zemalja da granice ostanu zatvorene zbog većeg priliva migranata. Migraciona kriza stvara strahovit pritisak na zemlje zapadnog Balkana da i pomognu migrantima i spriječe njihovo dalje nekontrolisano kretanje. Međutim, većina zemalja zapadnog Balkana još uvek nije razvila

neophodnu institucionalnu strukturu za pružanje efikasne pomoći i suočene su sa situacijom kada većina migranata ne želi da ostane u tim zemljama. Rezultat je frustracija, jer j Balkan oseća da se od njega očekuje da obavlja 'prljav' posao u sprječavanju migracionih tokova, za šta nema ni želju ni kapacitet.

Ako države zapadnog Balkana vide da države članice EU govore o normama, a pojedinačno se bave svojim interesima, učiniće to isto. Ako vide da EU zvanično podržava proširenje, dok u stvarnosti pokazuje malo želje da se aktivno i odlučno poveže sa ovim zemljama, uvaži njihove unutrašnje izazove, razumije njihove istorijske i današnje spoljne odnose, i umjesto toga nastavlja nominalni proces pristupanja bez puno entuzijazma, onda će lideri zapadnog Balkana i dalje tražiti i oslanjati se na partnerstva izvan i, ponekad, protiv EU.

Šta EU može učiniti?

Niz nedavnih studija na temu proširenja EU na zapadni Balkan, što potkrijepljuju nalazi autora i ovog projekta, ukazuju na to da bi EU trebalo da preispita svoj pristup ovom regionu i potruži se da uspostavi nova partnerstva sa domaćim akterima, mimo onih izgrađenih sa zvaničnicima. Partneri EU na zapadnom Balkanu treba da budu prije svega njegovi građani. Autoritarni lideri nemaju motiv za reforme, no građani imaju. EU mora da prihvati moć koju ima u regionu. Njenoj ekonomskoj snazi nije dorastao nijedan nezapadnjački akter, kao ni njenom kapacitetu i vođstvu u sektorima bezbjednosti i okolišne politike, obrazovanja i nauke, transporta i energetske infrastrukture. Ako EU ne uspije da maksimizira rezultate iz ove povoljne pozicije, to nije zbog snage nezapadnjačkih aktera ili sposobnosti lokalnih aktera zapadnog Balkana da igraju na različitim stranama; to će biti zbog nedostatka sposobnosti EU.

Nalazi autora ove serije studija ukazuju na isti smjer. Oni pokazuju da EU i Zapad imaju snažnu poziciju na Balkanu, no postoje drugi akteri koji ih dovode u pitanje. Takođe pokazuju da lokalni političari pokušavaju da maksimiziraju dobiti

sa različitih strana, jer se na taj način predstavljaju kao sposobni vođe svom narodu. U tom kontekstu, kao što Martin Naunov naglašava, EU treba da donese odluku - ili da investira u izgradnju istinskih partnerstava sa reformskim snagama na Balkanu, ili da prihvati da će druge sile graditi sopstvena partnerstva.

Zaključak – Uticaj stranih aktera na zapadnom Balkanu: mogućnosti, izazovi i perspektive iznutra prema van

Ioannis Armakolas

Uvod

Proučavanje zapadnog Balkana generisalo je veliki broj studija koje se fokusiraju na ulogu spoljnih aktera, ne samo EU, SAD i drugih zapadnih zemalja, već sve više i drugih zemalja (Bečev 2017.; Biber i Tzifakis 2020.; Ozturk 2021.). Uključivanje nezapadnih aktera na Balkanu naravno nije nova priča, a ine može biti, jer neki od njih, poput Turske i Rusije, imaju vjekovnu istoriju i tradiciju prisustva i uloge u regionu. Ali posljednjih godina, brojni događaji iznova privlače pažnju naučnika. Prvo, pojava Kine po prvi put u ulozi globalne sile je to što potencijalno može dovesti u pitanje zapadne politike i narativ o regionu. Drugo, slabljenje evropske perspektive regiona i istovremeno trajni politički, ekonomski i bezbjednosni problemi na zapadnom Balkanu stimulišu potražnju za novim idejama, novim politikama i, ništa manje, novim akterima. I treće, širenje aktera od interesa izvan dobro poznatih Rusije, Kine i Turske izaziva više istraživačke pažnje. Iako još ne privlače toliko istraživačkog interesa kao istaknuti trio, nove studije usredsređene su na Iran (Bišku 2016.; Kopa 2020.), Ujedinjene Arapske Emirate (Bartlet i Prelec 2020.; Bartlet et.al. 2017.; Prelec 2020.), Saudijska Arabija (Kopa 2020.; Lilianova 2017.) i države Zaliva uopšte (Ejduš 2017.; Mandaci 2017.).

Projekat Balkansko raskršće stvorio je niz novih zanimljivih perspektiva fokusirajući se na angažovanje nezapadnih aktera u zapadnom Balkanu. Te studije su objedinjene u ovoj publikaciji sa namjerom pružanja pronicljivog novog doprinosa opštem znanju o zapadnom Balkanu. Studije obuhvaćene ovom publikacijom imaju tri važne prednosti u poređenju sa mnogim drugim radovima. Prvo, za razliku od većine generičkih naučnih i politički orijentisanih studija, poglavlja u ovoj publikaciji dublje se bave suštinom učešća spoljnih sila na Balkanu. Sigurno je da postoje brojne studije koje govore o do sada poznatim kulturnim kineskim investicijama ili pokušajima Turske da poveća svoj uticaj u regionu. Ali većina postojećih studija ne razrađuje detaljno različite dimenzije angažovanja ovih

zemalja u regionu. Ova publikacija uključuje brojne studije slučaja koje prikazuju detalje i objašnjavaju precizan mehanizam šireg uticaja politike nezapadnih aktera u regionu. Drugo, studije obuhvaćene ovom publikacijom bave se aktuelnim i empirijskim sadržajem i nuspojavama učešća spoljnih sila u postavkama politike i društveno-ekonomskim okolnostima, umesto da prepričavaju često ponavljane generičke mantre o njihovom 'zloćudnom' uticaju. Ove studije naravno ne oslobađaju nezapadne politike od njihovog negativnog uticaja, ali žele da pokažu u kojoj meri i kako se one zapravo manifestuju u realnom vremenu. Treće, ova publikacija predstavlja studije koje se zasnivaju na bogatstvu empirijskih podataka, često prikupljenih pod izazovnim okolnostima tokom pandemije COVID-19, a ne predstavljaju samo dobro poznata dostignuća i podatke iz drugih relevantnih studija.

U ovom zaključnom poglavlju pokušavamo da pružimo uvid u to kako predhodna poglavlja ove publikacije mogu unaprijediti naše razumjevanje pragmatičnog uticaja politika i intervencija spoljnih aktera. Da bismo to uradili, studije klasifikujemo u tri tematske kategorije, koje vjerujem da nude dragocjene nove uglove. Prva kategorija, koju ovde nazivamo „Mogućnostima“, poziva nas da preispitamo stanje geopolitičke igre na zapadnom Balkanu ističući alternative zapadnoj viziji za puno uključivanje u zapadne institucije. Ove alternative mogu biti dio namjere ili čak planirane od strane nezapadnih sila, ili mogu proisteci iz razvoja događaja koji nisu posljedica djelovanja samih država. Tačka konvergencije je ipak da sve ove namjerne ili nenamjerne dinamike doprinose slabljenju zapadnog uticaja u regionu i jačanju uloge drugih.

Druga kategorija, koju ovde nazivamo „Izazovima“, ukazuje na suprotan smjer. To su slučajevi i događaji koji pokazuju ograničenja, neuspjeh ili jednostavno negativne dimenzije aktivnosti i politike nezapadnih sila. „Izazovi“ neizbježno

čine da se mnogi zapitaju da li bi nezapadni uticaj trebalo da bude dobrodošao i ponovo postave zapadnu političku viziju i geopolitičko razmišljanje o zapadnom Balkanu na njihovo prvobitno nadmoćno mjesto.

Treća kategorija, koja se ovde naziva „Iznutra prema van“, pomjera fokus sa geopolitičkih mogućnosti i neuspjeha nezapadnih aktera na način na koji na domaćem, nacionalnom i podnacionalnom nivou učesnici traže put kroz spoljne uticaje. Ova perspektiva, prema tome, skreće našu pažnju sa uloge i politike spoljnih aktera na perspektive, percepcije, interese i političke preferencije aktera u regionu. U standardnijem razumjevanju, ova dimenzija se u literaturi naziva „stranom potražnje“ što objašnjava postojanje

stranih uticaja. Ova „strana potražnje“ je izvorna inspiracija za perspektivu „iznutra prema van“ predstavljenu u ovom poglavlju. Ali stvarni sadržaj ovde je nešto dublji i širi, u smislu da „ozbiljnije“ uzima u obzir sposobnost i želju domaćih aktera da aktivno oblikuju odnos sa spoljnim akterima i efekte njihovog uticaja u regionu. Kako i zašto je ovo „produbljivanje“ poželjno za analizu, biće detaljno razrađeno u odgovarajućim dijelovima. Ovdje je dovoljno spomenuti da će se perspektiva „iznutra prema van“ podijeliti u dvije podkategorije: a) jedna koja se odnosi na „političke strategije i igranje uloga“ domaćih aktera, i b) druga koja će se fokusirati na „narrative i oruđa“ koji domaći akteri koriste kada traže svoje puteve kroz uloge i uticaje spoljnih sila za svoje ciljeve i programe.

Mogućnosti

Brojne studije i primjeri iz projekta Balkansko raskršće pokušali su da objasne razvoj koji ukazuje na temeljnu međunarodnu promjenu u političkom okruženju zapadnog Balkana kao rezultat angažovanja novih stranih sila. Takođe su pokušali da prikažu mehanizme kroz koje se odvija takvo preplitanje starih i novih stranih uticaja. U ovom dijelu, nazvanom „Mogućnosti“, naveli smo ove primjere i slučajeve. Za potrebe naše studije, ove ideje i razvoje posmatramo kao potencijalne poluge koje stranim akterima mogu ponuditi opcije i mogućnosti za preoblikovanje geopolitičkog pejzaža zapadnog Balkana, u pravcu slabljenja uloge i uticaja Zapada i jačanja uloga nezapadnih sila.

Za početak, kriza COVID-19 ubrzala je geopolitička hrvanja u regionu, pogoršavajući već postojeće bezbjednosne, etničke, političke, ekonomske i socijalne probleme (Latal 2020.a, 17.). Povoljan trenutak za nezapadne sile omogućio je ili olakšao letargični i neadekvatni rani odgovor EU na krizu kao i nepredvidive i kontraproduktivne politike prethodnog američkog predsjednika. Kao što Srećko Latal primjećuje, razvoj događaja i velika takmičenja moći izazvana pandemijom mogli bi „postidjeti i najbolje političke trilere“ (Latal 2020.a, 7.). Kina, Turska, države Zaliva, Rusija, SAD i naravno EU upletene su u natezanje oko stjecanja ili održavanja geopolitičke prednosti nudeći pomoć preopterećenim vladama i zdravstvenim sistemima zapadnog Balkana. Iako je EU jedini međunarodni akter koji može da ponudi široku i sveobuhvatnu viziju inkluzije regiona u svoje okrilje, njena kašnjenja i neuspjesi, još očitiji tokom pandemije, otvorili su mogućnosti drugim akterima (Latal 2020.b). Rupe u viziji i učinku EU su, naravno, već viđena priča. Kao što primjećuje Latal (2020.b, 16.), „istorija odnosa EU

i Balkana pokazuje da je politički uticaj EU u regionu ostao daleko ispod njenog ogromnog finansijskog angažmana, često ukaljan međusobnim nerazumjevanjem i nepovjerenjem, također i zasjenjen političkim, vjerskim ili kulturnim uticajima drugih globalnih aktera.“

Vjerovatno je jedan od globalnih aktera koji je na zapadnom Balkanu od ove krize najviše dobio, bila Kina. Anastas Vangeli (2021.a) ukazuje da su percepcija uloge Kine i želja za otvaranjem saradnje sa Kinom evoluirali od početka krize COVID-19. Početna faza, tokom koje je pandemija na međunarodnom planu uglavnom bila povezana sa Kinom i navodnim neuspjesima Pekinga u upravljanju krizom, države zapadnog Balkana slijedile su ostatak svijeta u svom skepticizmu prema kineskoj ulozi. Tokom druge faze („diplomacija sa maskama“) države zapadnog Balkana bile su spremnije da stupe u kontakt sa Kinom zbog potencijalnih koristi u zaustavljanju efekata pandemije i s obzirom na tromost pomoći EU, ali su i dalje ponajviše zadržavale prilično ambivalentan stav prema Pekingu. Tokom treće faze („vaccinska diplomatija“) većina država zapadnog Balkana počela je doduše sa oklijevanjem da prepoznaje da bi se saradnja sa Kinom mogla pokazati presudnom.

Jasno je da se, za razliku od većine država zapadnog Balkana koje su usvojile oprezan i oklijevajući pristup, Srbija izdvojila po ulaganju političkog kapitala i energije u intenzivno angažovanje i saradnju sa Kinom. To je bila lutrija koju su žestoko kritikovale EU, pa čak i političari zapadnog Balkana. Ali to je bila lutrija koja se čini, bar u vrijeme pisanja ovog teksta, dobitnom. S obzirom na usporeni početak vakcinacije u samoj EU i još sporiji na zapadnom Balkanu,

Srbija se u Evropi nametnula kao jedna od zemalja uzora po svom programu vakcinacije. Strategija predsjednika Vučića da se ne oslanja na EU sistem i da se umjesto toga dogovori o isporukama vakcina sa Rusijom i Kinom - COVID-19 eho više-vektorske spoljne politike Srbije - postigla je veliku marketinšku pobjedu kada je Srbija svoje vakcine stavila na raspolaganje susjedima sa zapadnog Balkana. Kada su hiljade ljudi iz susjednih zemalja prešle granice Srbije da bi se vakcinisali, mnogi su prepoznali sramoćenje EU i njene nefikasne politike u regionu (Hopkins 2021.).

Vangelijska studija (2021.a) objavljena je prije ove značajne srpske pobjede. Ali njegova analiza već je pokazala drugačiju strategiju Srbije. Vangeli je pristup Srbije nazvao „aktivnim traženjem mogućnosti“, „nasuprot prikrivenom pristupu drugih vlada, koji se mijenjao između oportunitizma i opreznosti“ (2021.a, 3). Vangelijska analiza daje četiri različita idealna tipa stavova prema Kini tokom pandemije COVID-19: (1) aktivno traženje mogućnosti; (2) oprezno korišćenje mogućnosti; (3) aktivni alarmizam; i (4) izbjegavanje opasnosti. Njegov zanimljiv zaključak je da je malo aktera usvojilo „ekstremno“ i glasno/vidljivo angažovanje ili protivljenje Kini (Vangeli 2021.a, 13.-14.). Vlada Srbije jedina je u regionu usvojila strategiju „aktivnog traženja mogućnosti“ koja je pohvalila Kinu i jako se investirala u uspostavljanje saradnje i dobijanje pomoći od Pekinga. Takođe je bila jedina koja je otvoreno antagonizirala i omalovažila EU zbog njene politike u vezi COVID-19 na Balkanu (Simić 2020), perspektive koja se ogledala i u srpskim medijima, koji su bili naglašeno negativni prema EU a favorizujući Kinu (Burazer et.al. 2021.). Na drugom kraju spektra, samo prozapadno i proevropsko civilno društvo u regionu bilo je „aktivni alarmista“, tj. glasno u protivljenju Kini i protivilo se saradnji i pomoći na geopolitičkoj osnovi.

Ostatak vlada regije usvojio je pragmatičniji pristup koji je težio da ne otuđi Kinu, bez obzira na njihov stav o pitanju saradnje i pomoći. Vangeli klasifikuje ovaj pristup u kategoriju „ispod radara“ i identifikuje dvije vrste pristupa: „oprezno iskorišćavanje mogućnosti“, kojim se ulazi u saradnju sa Kinom, a da se o tome previše ne govori, i „izbjegavanje opasnosti“, kojim se izbjegava saradnja sa Kinom, ali opet bez 'mnogo buke'. Vangelijska klasifikacija je korisna jer nam omogućava da sagledamo evoluciju politika vlada u regionu. Očigledno je da je za razliku od Srbije većina zemalja zapadnog Balkana vjerovatno bila sklonija da se osloni na EU, glavnog aktera u svojim spoljno-političkim orijentacijama. Ali nesposobnost EU da obezbjedi blagovremene isporuke vakcina u dovoljnim količinama, kao i uspješna vakcinska diplomatija Srbije, navele su neke

vlade da preispitaju svoje ranije preferencije i odluče se za uravnoteženiji pristup u nadi da će se brzo oporaviti od najgorih efekata pandemije (npr. Rojters 2021.). Ipak, bez obzira na to da li je vlada stajala na strani prihvatanja ili odbijanja saradnje, pragmatizam je doveo do toga da se o tome ne govori javno.

Pa ipak, kritičari bi tvrdili da bi se pretjeranim fokusiranjem na ulogu pandemije COVID-19 mogao izgubiti iz vida šira makro-istorijska dešavanja oko djelovanja Kine u zapadnom Balkanu. Vangeli bi umjesto toga tvrdio da „Kina već ima značajan idejni uticaj na to kako elite u različitim regionima misle ne samo na globalnu političku ekonomiju, već i na svoju ulogu u njoj“ (2021.b, 3.), i da je to slučaj i sa zapadnim Balkanom. Vangeli idejni uticaj Kine shvata kao „oblikovanje konteksta“, u smislu da on redefiniše „parametre onoga što je društveno, politički i ekonomski moguće za druge“ (u Vangeli 2021.b, 6.). I on analizira pitanje tog idejnog uticaja na dva različita nivoa: fokusirajući se na pitanje namere i na stepen posredovanja (direktan ili indirektan uticaj). Na ovaj način, analiza obuhvata obje vrste uticaja koje se odnose na direktan odnos država zapadnog Balkana sa Kinom i njenim vodećim platformama, a šire gledano razumjevanja istih država o globalnim pitanjima i mjestu i uticaju Kine u njima.

Četiri različita puta identifikovana Vangelijskom analizom nude više dimenzija za analizu zamršenog odnosa između Kine i zapadnog Balkana. Oni pokazuju, na primjer, da je kineski uticaj bio izazvan već postojećim i postojećim znanjem i stereotipima, dok su razvoj novih odnosa ponekad inicirale političke elite, a stanovnici zapadnog Balkana ih nisu nužno prihvatili. Slično tome, pitanje kineske uloge postalo je veoma sporno pitanje u unutrašnjoj politici, što je ograničilo potencijal kineskog uticaja, dok je nehotice impliciralo Kineze u domaće političke antagonizme i konkurenciju, koje naravno nisu bile njihovo djelo ili pod njihovom kontrolom.

Štaviše, političke elite imale su instrumentalno viđenje kineske uloge, što je značilo da pozdravljaju praktične koristi odnosa sa azijskim gigantom, a da ne dovode u pitanje, kako je uobičajeno, njihove šire geopolitičke preferencije ili prihvataju kineski holistički globalni transformacijski način razmišljanja. Činjenica da postaje sve jasnije da u odnosima sa Kinom, ili šire u geopolitičkim aranžmanima, „ne možete imati i jare i pare“, vjerovatno čini ideju većeg uticaja Kine manje prijatnom. Dakle, ovaj element takođe u velikoj mjeri pokazuje ograničenja idejnog uticaja Kine, time što dovodi u pitanje ishode transformacija koje je

Peking očigledno namjeravao pokrenuti ili kojima se nadao. Ova kontradikcija između željenih ishoda i stvarnosti balkanskih aktera „potiče iz uvjerenja (tačnije želje) da se rastuća kinesko-balkanska ekonomska saradnja može postići bez izazivanja značajnih poremećaja u geopolitičkom status quo. Suprotno tome, najznačajniji nedostatak idejnog uticaja među elitama zapadnog Balkana bilo je donošenje pogrešnog zaključka da je uspon Kine i njena sposobnost

da postane ekonomski akter u regionu u stvari rezultat poremećaja statusa quo.” (Vangeli 2021.b, 18.) Sa spoznajom da dublji angažman sa Kinom ima geopolitičke implikacije, kako namjerne od strane Kine, tako i nehote, i da se mogu pokazati rizičnom strategijom, dolazi i do oklijevanja mnogih balkanskih političkih elita. Kao što primjećuje Vangeli, „neki su spremni da prihvate rizik, dok drugi traže načine da ga izbjegnu” (Vangeli 2021.b, 18.).

Izazovi

Ovaj dio u izvjesnom smislu usvaja suprotno gledište. Ako je prethodni dio predstavio „mogućnosti” za veći nezapadni uticaj, ovaj dio će pokazati negativnu stranu iste priče. Pod „izazovima” smatramo manifestacije nezapadnog uticaja koje ilustruju ograničenja ovih aktera, njihove neuspjehe ili ukazuju na negativan uticaj. Iste manifestacije prizivaju ili obnavljaju benigniju i konačno poželjniju ulogu zapadnih partnera. Drugim riječima, „zatvaranjima” opisujemo razvoj događaja koji ograničavaju opseg alternativa i vraćamo zapadni Balkan natrag u geopolitičku i političku viziju koja je uspostavljena nakon završetka jugoslovenskih ratova i čiji je cilj da region postavi na solidan put ka liberalnoj demokraciji i integraciji u zapadne institucije.

Ovde ćemo izbjeći oznaku „zloćudni uticaj”, što nije rijetko u zapadnim političkim krugovima i analizama istraživačkih timova (npr. Pjat 2021.). Kao što će postati jasnije u ovom dijelu, ovaj pristup „crni skakač protiv bijelog skakača” malo pomaže našem razumjevanju složenih procesa koji su uključeni u učešće nezapadnih stranih sila u regionu. Umesto toga, „izazovima” ukazujemo na sužavanje opsega uticaja stranih nezapadnih aktera, koji se, međutim, zasniva na stvarnim nedostacima sistema koji promovišu ove intervencije i ponekad ugrađenom potencijalu za nepovoljne ili potencijalno štetne ishode.

Za početak, projekat Balkansko raskršće je razmatrao primjer saradnje vlade Srbije sa kineskim Huawei-jem u okviru projekta „Sigurni grad”, projekta koji bi za neke mogao da predstavlja „zbir svih strahova” (Bjeloš 2020.). Ono što izaziva zabrinutost je momenat uvođenja napredne tehnologije nadzora, koja uključuje softver za prepoznavanje lica, porijeklom iz autoritarne zemlje poznate po upotrebi tehnologije u svrhe društvenog nadzora, u evropskoj zemlji koja nazaduje u procesu demokratske konsolidacije (Evropska komisija 2020.; Biber 2020.; Pavlović 2020.). Maja Bjeloš (2020.) pokazuje opasnosti uvođenja takvih tehnologija u zemlji sa neadekvatnim sistemom kontrole. Još

važnije, pokazuje sve veći jaz u stavovima između vlade Srbije i aktivnog srpskog civilnog društva. Vlada samouvjerenom gura agendu „Sigurnog grada” prikazujući je kao projekat modernizacije zemlje koji će pomoći u borbi protiv kriminala i terorizma. U isto vreme, projekat je daleko od demokratskog nadzora i građanskog uvida, jer ga vlada drži pod „povjerljivim statusom”. Civilno društvo je vrlo kritično prema načinu na koji se takve tehnologije uvode i ukazuje na opasnost od njihove zloupotrebe od strane države i trenutne vlade. Takođe naglašava nedostatak odgovarajućeg zakonodavstva koje bi garantovalo slobode i prava. I na kraju, takođe poziva na nacionalnu debatu o pravnim, političkim i socijalnim implikacijama usvajanja tehnologija pametnog nadzora.

U tom pogledu, srpsko civilno društvo je potpuno u pravu. Kao i u mnogim zemljama, javno mnjenje je neadekvatno informisano i ima poteškoća u shvatanju implikacija koje takve napredne tehnologije mogu imati na život običnih građana, kao i na zdravlje demokratskih institucija. Umesto toga, čini se da obični građani, slabo informisani i nesumnjivo pod uticajem prokineskog izvještavanja u medijima pod kontrolom vlade, omogućavaju da njihovi generalno pozitivni stavovi prema Kini (Bjeloš, Vuksanović i Sterić 2020.) zasjene opasnosti projekta „Sigurni grad”.

Činjenica da se projekat neometeno nastavio, pa čak i intenzivirao, tokom pandemije COVID-19 pokazuje da srpska vlada neobazire na kritike civilnog društva. U isto vrijeme, ova situacija postavlja pitanje u kojoj mjeri EU može uticati na zemlju koja pregovara o pristupanju u pravcu demokratske konsolidacije (Džankić et al. 2019.). Glavna literatura evropskih studija (Grabe 2006.; Vačudova 2005.) tvrdi da je takav uticaj EU jak u upravo onoj fazi u kojoj se Srbija trenutno nalazi, tj. kada zemlja pregovara o otvaranju i zatvaranju različitih poglavlja. Čini se da taj uticaj u slučaju Srbije jenjava, dok nadzor same Evropske komisije nije učinio mnogo da istakne potrebu da se Srbija po tom pitanju

uskлади sa evropskom praksom (npr. Evropska komisija 2020.) ili da odvrati vladu Srbije od brzog uvođenja pametnih sistema nadzora.

U drugoj studiji koju je objavio projekat Balkansko raskršće, Tena Prelec (2021.) pokazuje kako su neke od najpoznatijih kineskih investicija na Balkanu umješane u istaknute ili manje poznate primjere negativnog uticaja na životnu sredinu, što je tema koja, kako autor primjećuje, nije dobila naučnu pažnju jednaku geopolitičkim dimenzijama kineskog prisustva u regionu (ali videti takođe Tsimonis et al. 2020.). Za Prelec je standardni narativ o investicijama „kineske/loše protiv zapadnih/dobre“ previše pojednostavljen da bi obuhvatio nijanse sadržane u tom procesu. Ekološki problemi u istraženim gradovima postojali su i prije kineskog preuzimanja lokalne teške industrije. Predhodni zapadni investitori takođe ne bi mogli biti oslobođeni ikakve odgovornosti za tešku situaciju, dok bi negativne nuspojave „nepravilno dizajniranih ili sprovedenih programa neoliberalne reforme“ takođe trebali biti uzeti u obzir (Prelec 2021., 6.). Štaviše, sama EU još uvek ne stavlja visoko na dnevni red u odnosima sa Srbijom pitanje negativnih efekata kineskih investicija na životnu sredinu. I to uprkos činjenici da se, u cjelini, čini da se energetska zakonodavstvo i politike Vlade Srbije jasno razlikuju od standarda postavljenih u ciljevima energetske tranzicije EU, kao i onima Energetske zajednice, čiji je Srbija potpisnik.

Pa ipak, Prelec jasno pokazuje kako se situacija pogoršala posljednjih godina pod kineskim vlasništvom ovih ključnih industrija, dok su se lokalne zajednice i građanski aktivisti takođe mobilizovali kao odgovor na pogoršanje stanja životne sredine pod upravom Kineza. Analiza Prelecove je vjerovatno najbolja u dijelu gdje pokazuje nijanse u odnosima kinesko-srpske vlade i balansiranje odgovornosti. Kao i u slučaju projekta „Sigurni grad“, slika namjera i interesa je složenija od „crno-bijelih“ koncepcija kineskog neprimjerenog „uticaja izvana ka unutra“ na „slabe“ domaće političke aktere. Umjesto toga, Prelecova pokazuje da su negativni ishodi politike stjecište aktivnosti i interesa kako stranih tako i domaćih aktera, ili kako to ona naziva, praćeci Tsimonis et.al. (2020.), „sinergija neuspjeha“. Na kraju svega, namjere, interesi, slabosti i neuspjesi domaćih elita i institucija su ti koji omogućavaju potencijalne negativne posljedice spoljno-ekonomske aktivnosti, bez obzira kakve su namjere stranih aktera prvobitno bile. I obrnuto, „kvalitet upravljanja države primaoca [je] ono što je važnije od djelovanja stranih aktera u obezbjeđivanju da investicije budu transparentne i korisne za cjelokupno stanovništvo“ (Prelec 2021., 6.).

Zanimljivo je da su nedavni trendovi stranog uticaja u regionu začuđujuće proizveli čak i nezdravorazumske izazove, kojima su rizikovali narušavanje odnosa koji su već imali dobre temelje. Turski odnosi sa državama zapadnog Balkana tradicionalno su se zasnivali na uzajamnoj koristi i sigurno su legitimni i istorijski utemeljeni. Ali neliberalni zaokret Turske (Oktem i Akoianlu 2019.) i sve veća centralnost turskog predsjednika Redžepa Tajipa Erdogana u turskoj spoljnoj politici (Gorener i Ukal 2011.; Kesgin 2020.) promijenili su odnose sa državama zapadnog Balkana. Rad Gentiole Madhi (2021.) analizira nedavni razvoj odnosa između Turske i dvije albanske države u regionu, Albanije i Kosova, odnos koji je ranije bio veoma pozitivan i višestran. Posljednjih godina, međutim, bilateralni odnosi su poprimili oblik „lične diplomatije“ u kome lideri Albanije i Kosova, premijer Edi Rama i prethodni predsjednik Hašim Tači, i predsjednik Erdogan njeguju specijalne lične odnose koji prelaze i prevazilaze uobičajene i tipične prijateljske odnose njihovih država.

Madhi pokazuje kako takvi lični odnosi imaju smisla u kontekstu ličnih političkih strategija trojice lidera, ali bi se mogli pokazati kontraproduktivnim za nacionalni interes slabije strane u ovom odnosu, što su naravno dvije zemlje zapadnog Balkana. Kao što Madhi primjećuje, [u] prisustvu slabih sistema upravljanja, pristup „lične diplomatije“ može olakšati pristup vladinim poslovima drugih zemalja pomoću preferencijalnih tretmana, kao što su tenderski procesi, zamagljujući granicu između spoljnih i domaćih poslova (2021., 4.). Autorkinja se fokusira na dva specifična pitanja koja su postala okosnica političkog razmatranja za Erdoganovu Tursku, ali koja kada se izvezu kao politički problemi i zahtjevi državama zapadnog Balkana mogu ugroziti njihovu krhku društvenu ravnotežu ili rizikovati slabljenje demokratskih i državnih institucija; ta dva pitanja su vjerska agenda Turske i ukidanje gulenističkih grupa i institucija u inostranstvu. Odgovori ove dvije zemlje zapadnog Balkana na takve političke prioritete Turske nisu jednaki: „U slučaju Albanije, premijer Rama je zauzeo ambivalentan stav u odnosu na agendu Turske i njegovi ustupci turskim zahtjevima su uredno nagrađeni. A u slučaju Kosova Thacijevu prijateljstvo sa Erdoganom je rezultiralo manje uravnoteženim odnosom u pogledu međusobnog osnaživanja. Udovoljavanje turskim zahtjevima je rezultiralo eksploatacijom kosovskih slabosti u korist turske korozivne agende.“ (Madhi 2021., 3.)

I dok je Edi Rama otporniji na pokušaje turskog miješanja u unutrašnju politiku ove dvije države zapadnog Balkana, oba lidera su jednako činili ustupke Turskoj za uzvrat

dobivši političku podršku Erdogana ili priliv turskih sredstava (Madhi 2021., 16.). Jedan primjer je nedavna podrška koju je turski lider pružio albanskom premijeru uoči kritičnih parlamentarnih izbora u aprilu 2021. godine. Podrška je uključivala tursku izgradnju potpuno nove bolnice u Albaniji za manje od tri mjeseca i blagovremeno otvaranje nekoliko dana prije ključnih izbora u aprilu 2021. (Dejli Sabah 2021.). Sveukupno, kako Madhi objašnjava, oba specijalna prijateljstva „promovisana su na osnovu privremene podudarnosti interesa i proračunatih političkih koristi, propuštajući stoga strukturnu osnovu za institucionalizaciju na državnom nivou“ (2021., 3.), dok je čak i evolucija ovih odnosa pokazuju da se malo može očekivati od pretvaranja „ličnih veza lidera u stabilnije institucionalne odnose“ (2021., 16.).

Na kraju svega, s obzirom na turski autoritarni zaokret i slabljenje pozicije i uticaja EU na zapadnom Balkanu,

„bratimljenje lidera zemalja“ može imati korozivne efekte na još uvijek slabšaše demokratije Albanije i Kosova. „Česte posjete albanskih lidera Ankari i Istanbulu i sastanci iza zatvorenih vrata sa turskim predsjednikom uspjeli su da zaobiđu sve tradicionalne procedure donošenja odluka i praćenja državnih administracija, nepoštujući javnu transparentnost i standarde vladine odgovornosti“ (Madhi 2021., 16.). Ono što ova studija pokazuje je da negativne nuspojave spoljnog uticaja, ili „zatvaranja“, kako su nazvane u ovom radu, mogu čak poništiti predhodne pozitivne uticaje ili političke angažmane istih aktera. Dosadašnja postignuća Turske u pomaganju zemljama zapadnog Balkana u njihovoj dugotrajnoj postkomunističkoj i postkonfliktnoj tranziciji danas se mogu smatrati dvosmislenijim razvojem. S obzirom na turski autoritarni zaokret, čak i pozitivna saradnja u prošlosti se može potencijalno okrenuti protiv procesa demokratske konsolidacije i napora zapadnog Balkana da se pridruži Evropskoj uniji.

Iznutra prema van : I dimenzija – političke strategije i igranje uloga

Rasprava u prethodnom dijelu je naglasila da za potpuno razumjevanje mehanizma negativnog stranog uticaja na zapadnom Balkanu treba više naučne pažnje posvetiti objašnjenjima na „strani potražnje“. Perspektiva isticanja odgovornosti domaćih elita i političkih snaga i njihove centralne uloge u donošenju odluka koje olakšavaju rastuću ulogu i uticaj stranih sila privukla je značajno interesovanje. Posljednjih godina, sve veći broj analitičara teži da razumije tu stranu potražnje kako bi, na primer, tačnije procijenili poziciju i uticaj Kine (npr. Brautigam i Ritmajer 2021.; Jones i Hameiri 2020.). Ali objašnjenja strane potražnje naravno nisu nova na zapadnom Balkanu i nisu izolovana samo na slučaj Kine. Kao što Bechev primjećuje, kada je isticao ulogu balkanskih aktera koji pomažu ruskom uticaju u regionu, uvek je bilo „voljnih saradnika i saučesnika“, „saputnika“ ili „političkih oportunističkih“ spremnih da urade posao kako bi unaprijedili svoj politički i ekonomski interes (Bečev 2017., 247.-248.).

U ovom poglavlju, umjesto da se fokusiramo samo na stranu potražnje, predlažemo da se fokusiramo šire na dinamiku koja proizlazi iz domaćih i koja ima orijentaciju ka spolja ili takozvanu perspektivu „iznutra prema van“. Preferencija za „iznutra prema van“ je zato što naglašava da se analiza ne bi trebala fokusirati samo na domaće aktere i njihove politike, već i na činjenicu da ti akteri projektuju svoje vizije, ideje i interese na stranu agenciju ili percepciju

iste i njen uticaj. Ishod nije samo interakcija stranih („izvana prema unutra“) i domaćih perspektiva i politika, već uslov da se stranoj agenciji oduzmu „objektivni“ atributi i sve više se prikazuje, zamišlja, doživljava kroz prizmu domaćih aktera i njihovi sukobljenih interesa, preferencija i programa. U ovom dijelu fokus je na političkim strategijama i igranju uloga domaćih aktera, dok će se sljedeći dio fokusirati na njihove narative i oruđa.

Za početak, razmatramo slučaj zamršenih odnosa etničkih Makedonaca sa Zapadom. U svojoj studiji Naunov (2020.) ubedljivo tvrdi da ima više toga nego je vidljivo kada su u pitanju etnički makedonski stavovi o geopolitičkoj orijentaciji njihove zemlje. Naunov koristi obilje anketa javnog mnjenja da pokaže da prozapadna orijentacija Sjeverne Makedonije nije toliko usidrena u stavovima javnosti kao što se često pretpostavlja. Tačnije, ne razlikuje se samo u odnosu na nacionalnu pozadinu ispitanika u Sjevernoj Makedoniji, pri čemu su etnički Albanci prozapadniji u svojoj orijentaciji, činjenica je koja je već dobro poznata iz literature. Takođe, postoji primjetno jaka i sve veća podjela u tijelu makedonskog javnog mnjenja između onih koji su izrazito pro-EU i pro-NATO i onih koji nisu sigurni u svoje simpatije i koji su prijemčivi za antizapadne političke poruke.

Naunov pokazuje da ova podjela ima mnogo veze sa partijskim preferencijama i usklađivanjem sa bilo kojim od dva glavna stuba makedonskog partijskog spektra (Hislop 2013.). Antizapadni stavovi su mnogo izraženiji i sve popularniji među glasačima konzervativnog VMRO-DPMNE, dok glasači trenutno vladajućeg lijevog centra SDSM teže kretanju u suprotnom smijeru, budući da su sve više prozapadni. Pristalice VMRO-DPMNE su mnogo skeptičnije ili podijeljene u pogledu zapadne geopolitičke orijentacije zemlje; oni pretežno spremniji da sa odobravanjem gledaju njegovanje jačih političkih odnosa sa Rusijom; i veća je vjerovatnoća da će imati afinitet prema Rusiji u pitanjima morala i vrijednosti, kao i kulture i intelektualnog života, u poređenju sa afinitetima prema Zapadu u istim sferama.

Fascinantna karakteristika je da, uz sve čuvene antizapadne stavove mnogih Srba u regionu, Naunov pokazuje da se čini da pristalice makedonske konzervativne stranke nadmašuju svoje srpske kolege u antizapadnjačkim osjećanjima. Kako primjećuje, „54% pristalica VMRO-DPMNE i 51% pristalica Vučićevog SNS-a vjeruje da EU gura njihovu zemlju ka odbacivanju svojih tradicionalnih vrijednosti, za razliku od toga što im pomaže da prihvate oslobađajuću koncepciju vrijednosti i prava. U poređenju s tim, 41% pristalica... SNSDa, stranke srpskog (člana Predsedništva Bosne i Hercegovine) Milorada Dodika... - proruske stranke koja podržava srpski nacionalizam - na sličan način su oprezne po pitanju uticaja EU na sferu ljudskih prava.“ (Naunov 2020., 8.) Slično tome, pristalice stranke srpskog predsjednika Vučića mnogo su spremnije da prihvate čvršće veze sa EU, u poređenju sa pristalicama VMRO-DPMNE Hristijana Mickockog.

Stoga je objašnjenje „strane potražnje“ važno za razumjevanje složene geopolitike Sjeverne Makedonije. Analiza Naunova jasno pokazuje da značajan „apetit“ za nezapadnjačkim uticajem, u ovom slučaju ruskim, ali i ne samo to, postoji ina nivou političkih elita - u ovom slučaju jedan od dva glavna stuba partijskog sistema, VMRO-DPMNE - i u značajnom dijelu društva, koji je prijemčiv za antizapadnjačku poruku, bilo prećutnu ili eksplicitnu. Glavna inovacija Naunova je ta što on nudi objašnjenje za ovaj ne uvijek uočljivi fenomen i VMRO-DPMNE mehanizam putem kojeg izgleda da funkcioniše. I ovo funkcionisanje je zamršeno, jer deklarativno bivša vladajuća stranka ostaje vjerna prozapadnoj spoljnoj politici svoje zemlje (Koneska 2014.), jer ovaj stav sa sobom donosi međunarodne političke i ekonomske nagrade. Koristeći teoriju stranačkog navođenja, Naunov pokazuje da je VMRO-DPMNE „pronašao način da igra na obje strane“, a efektivno njegove elite

„ne samo da su dosljedno ignorisale ključne evroatlantske principe, već su i otvoreno prkosile jasnim zahtjevima EU za rješavanjem pitanja u vezi sa korupcijom, etničkom netrpeljivosti i demokratskom erozijom.“ (Naunov 2020., 9.; takođe Gjuzelov i Ivanovska Hadjievaska 2020.) Obični glasači i pristalice stranke objelodanili su dvostruku strategiju elita VMRO-DPMNE, prepoznajući da je „posvećenost stranke EU i NATO-u neiskrena i gotovo isključivo pragmatična“ (Naunov 2020., 9.). Pristalice stranke, prema tome, su težile da se usklade sa onim što prepoznaju kao istinske političke ideje i vrijednosti, odbacujući prozapadnu orijentaciju, opciju koja se sve više povezuje prvenstveno sa SDSM u lijevom centru i sve više zagovarajući antizapadne preferencije.

Slično tome, za Vladislavljeva (2021.) Kina je bila kamen temeljac političke agende koju su razvile srpske političke elite u poslednjoj deceniji. Takozvano 'čelično prijateljstvo' između Kine i Srbije počivalo je na ekonomskim, političkim, tehnološkim i infrastrukturnim komponentama, a sve je to bilo presudno za evoluirajuću politiku predsjednika Vučića i njegove vlade i postepenu dominaciju SNS-a na srpskom političkom pejzažu. Vladislavljev tvrdi da je popularnost Kine među građanima Srbije pružila nove mogućnosti Vučiću i njegovoj političkoj opciji, nudeći im legitimitet za sprovođenje političke agende, koja se nije mogla smatrati drugačijom osim izuzetno kontroverznom, i na kraju konsolidaciju političke moći kao nijedna druga stranka od 1990-ih. U tom kontekstu, vladajuće elite u Srbiji su koristile kineski faktor za dalju centralizaciju političke moći i postizanje kontrole nad državnim aparatom, i koristile upravljanje državom i politikom čeličnom šakom da bi produbile partnerstvo sa Kinom (Prelec 2020.a; Vladislavljev 2021.).

Način na koji domaći akteri upliću ili koriste strane sile u svom političkom nadmetanju i sukobima takođe je lijepo ilustrovan u radu Stefana Jojića (2021.), koji nas vodi na podnacionalni nivo Srbije. Strana sila o kojoj je riječ je Turska i različiti domaći akteri bošnjačke zajednice u Srbiji. Analize odnosa Turske sa zapadnim Balkanom obično se fokusiraju na spoljnu politiku Turske same po sebi, na različite nivoe na kojima se tursko prisustvo osjeti u regionu (političko-diplomatsko, ekonomsko, kulturno itd.), aktivnost turskih organizacija i agencija ili bilateralne interakcije najvišeg nivoa između Ankare i država zapadnog Balkana.

Jojićeva studija preokreće uobičajeni fokus analize da bi nam skrenula pažnju na prihvatanje turskog prisustva, bilo kao stvarne politike, budućeg učešća ili pukog imidža i reputacije Turske, od strane domaćih aktera, a tačnije onog od strane lokalne bošnjačke zajednice u Sandžačku u Srbiji.

Jojićeva analiza jasno otkriva mnoštvo realnosti na terenu: proživljeno iskustvo bivanja bošnjačkom manjinom u Srbiji; stvarnost urušene lokalne ekonomije koja se nikada nije revitalizovala od kraja komunizma; žestoki sukobi glavnih bošnjačkih partija, SDA, SDP, SPP i njihovih klijentelističkih mreža, pristup nosiocima vlasti u Beogradu ili njihovo učešće u vladajućim strukturama; čak i složenost činjenice da u Srbiji obitavaju dvije različite i sukobljene zvanične strukture Islamske zajednice, pri čemu obje tvrde da nose autoritet nad muslimanskim stanovništvom u toj zemlji.

Tako Turska ulazi na scenu, ne samo kao važan regionalni akter koji uspostavlja diplomatske veze sa zvaničnom vladom

u Beogradu; a ni kao samo strana zemlja sa kojom bošnjačka nacija tradicionalno ima emocionalnu vezanost i afinitet (Huskić 2020.). Umjesto toga, lokalne zainteresovane strane pregovaraju o Turskoj kao o političkom imaginarijumu, na osnovu iskustva sa njenom politikom i kao potencijalnim uticajnim akterom. Dakle, daleko od uspostavljanja monolitne cjeline koja prihvata jednostrani uticaj Turske, ovi lokalni bošnjački akteri pregovaraju o moći i uticaju Ankare na osnovu sopstvenih zamršenih i međusobno povezanih percepcija, preferencija i interesa, kao i u kontekstu odnosa moći i sukoba između različitih lokalnih aktera.

Iznutra prema vani: II dimenzija–narativi i oruđa

Prethodni dio se fokusirao na političke strategije i ponašanje domaćih aktera, koji aktivno pregovaraju o ulozima i namjerama stranih sila u nastojanju da maksimalno iskoriste to za svoju političku agendu. Ali, iako bi se ovo moglo smatrati „tvrdom“ komponentom perspektive iznutra prema van, takođe je bitna i naizgled „meka“ dimenzija. Neraskidivo povezani sa strategijama domaćih aktera koji koriste strani uticaj za unaprijeđenje svoje političke agende su politički narativi koji daju značenje i viziju udruživanju sa stranim silama. Primjer je opet Srbija. Prelecova (2020.a) ilustruje kako su nezapadne strane investicije, manje transparentne, manje analizirane i potencijalno štetnije za životnu sredinu, dio narativa o „ekonomskom oporavku“ Srbije koji su Aleksandar Vučić i njegov SNS promovisali nakon 2012. godine. Kako su se političke potrebe i prilike za vladajuću stranku promjenile, tako se promjenio i njihov narativ o tome ko je glavna nezapadnjačka sila koja dolazi u pomoć Srbiji. I shodno tome, promjena dominantnog narativa je bila neraskidivo povezana sa koncepcijom srpske spoljne politike koja je usko povezana sa moćnim nezapadnjačkim akterima.

Slično tome, dvije studije Ognjana Denkovskog (2021.; 2020.) bave se istim širim pitanjem domaće potražnje za stranim uticajem ili dimenzijom iznutra prema vankako smo ju opisali u ovom radu, ali svoj fokus usmjeravaju na dostupna oruđa za takav uticaj. Obrazloženje i perspektiva ostaju isti: projekcije domaćih interesa i agende iznutra prema van. Ovdje je, umjesto na strategijama i narativima, fokus na instrumentima i polugama koji olakšavaju korišćenje stranih uticaja u domaće svrhe. Koristeći inovativne metodološke tehnike, Denkovski istražuje čudan svijet računarske propagande i dezinformacija u Sjevernoj Makedoniji

i društvenim medijima i kako se oni odnose prema interesima i politikama stranih aktera (u ovom slučaju prije svega Rusije) u regionu; tema je relativno svježna, ali je u posljednje vrijeme počela da privlači značajnu pažnju medija i istraživača (Metodieva 2019.). Denkovski ubjedljivo pokazuje da su, ne slučajno, računarski alati i platforme koji su iskorišteni za uticaj na javni diskurs u ključnim političkim trenucima tokom posljednjih nekoliko godina bili od koristi glavnim dvjema strankama - VMRO-DPMNE i tvrdo lijevoj „Levici“ - koje su žestoko napale odluke koje je skopska vlada donijela kako bi obezbjedila svoju prozapadnu geopolitičku orijentaciju.

U skladu sa time, računarski propagandni alati osporavali su ideje, vrijednosti i političke preferencije povezane sa ovim prozapadnim političkim putem. Pored toga, činjenica da iste platforme imaju tendenciju širenja globalnog desničarskog konspirativnog sadržaja čini ih odličnim kanalima ruske propagande ili glavnim korisnicima antizapadnog sadržaja generisanog u sumnjivim ruskim medijima (Denkovski 2021.). Denkovski je našao jaku povezanost između sadržaja i političke poruke generisane računarskim metodama dezinformacija i „geopolitičkih ciljeva stranih aktera suprotstavljenih napretku zemlje na putu evroatlantskih integracija“ (Denkovski 2021., 3.).

U obje svoje studije Denkovski priznaje da u njegovoj analizi nema konačnih dokaza koji potvrđuju da su strani akteri zaista umješani u postavljanje, vođenje ili orkestraciju ovih računarskih propagandnih kampanja. Ali ono što se iz studija jasno zaključuje je da je 'potražnja' za antizapadnim uticajem očigledno prisutna među akterima i publikom koja je naklonjena ovoj poruci, kao i alati za

dobro organizovanu antizapadnu propagandu. Kao što autor primjećuje, „... prisutni su uslovi za lak ulazak aktera zainteresovanih za razvoj kampanja dezinformacija u zemlji, kako u pogledu tehničkog znanja, tako i postojećih mreža (automatizovanih) naloga koji promovišu antizapadnjačka

osjećanja.“ (Denkovski 2020., 5.) Strani akteri koji žele da izbace iz kolosjeka ionako turbulentni proces pristupanja Sjeverne Makedonije zapadnim institucijama „... treba samo da iskoriste već snažne raspoložive resurse, a neki su to možda već učinili“ (Denkovski 2021., 13.).

Zaključci

U ovom poglavlju predložili smo tri kategorije koje će nam pomoći u konceptualizaciji spoljnog uticaja iz druge perspektive. Pod kategorijom „Mogućnosti“ govorili smo o načinima na koje politike spoljnih aktera otvaraju nove opcije i potencijalno nude mogućnosti za nove geopolitičke aranžmane i hijerarhije koji nisu u potpunosti u skladu sa zapadnom vizijom regiona, koja je hegemonijska od kraja jugoslovenskih ratova. Kategorija „Izazovi“ odnosi se na propuste i ograničenja ovih alternativa koje, kao rezultat, ojačavaju zapadnu političku viziju zapadnog Balkana i ukazuju na njihovu neizbježnost ili superiornost u odnosu na alternative. Pod kategorijom „Iznutra prema van“ mislili smo na procese koji našu analitičku pažnju preusmjeravaju sa spoljnih politika i uticaja spoljašnjih sila na način na koji domaći akteri doživljavaju te uticaje i integrišu ih u svoje političke agende i kako ih ondaprepakuju i preusmjeravaju na „vanjsku“ publiku, bilo domaću ili međunarodnu, kako bi postigli svoje ciljeve. Za treću kategoriju identifikovali smo dvije potkategorije: političke agende i igranje uloga, te narativi i oruđa.

Za kategoriju „Mogućnosti“ identifikovali smo mogućnosti koje je pandemija COVID-19 nudila nezapadnjačkim akterima da povećaju svoj uticaj i kapitalizuju neuspjeh EU politike u njenom odgovoru na pandemiju. Takođe smo u ovu kategoriju uvrstili diskusiju o idejnom uticaju Kine na zapadni Balkan. U kategoriju „Izazovi“ uvrstili smo negativne posljedice uvođenja kineske tehnologije od strane vlade Srbije u kontekstu projekta „Sigurni grad“, kao i ekološke efekte kineskih investicija u tešku industriju Srbije. Takođe smo u ovu kategoriju uvrstili uspostavljanje i konsolidaciju ličnih odnosa između lidera Turske, s jedne strane, i Albanije i Kosova, s druge strane, što je sa sobom donijelo određeni negativni uticaj na demokratske institucije te dvije balkanske zemlje.

Potom smo u kategoriju „Iznutra prema van“, tačnije potkategoriju političkih strategija i igranja uloga, uvrstili ponašanje rukovodstva VMRO-DPMNE u Sjevernoj Makedoniji, koji su se kretali između zvanične podrške državnoj prozapadnoj orijentaciji u vanjskoj politici i indirektnog

odobravanja politika i vrijednosti koje su u suprotnosti sa zapadnim partnerima, i svakako više govore srcu baze njihove stranke i glasača. U ovu podkategoriju takođe smo uvrstili srbijansku upotrebu teme „čeličnog prijateljstva“ sa Kinom i zamršene načine na koje bošnjački politički i vjerski akteri u regionu Sandžaka u Srbiji koriste i prilagođavaju imidž i uticaj Turske u skladu sa svojim različitim agendama i potrebama u njihovim lokalnim utrkama za moć i uticaj. I na kraju, ali ne i najmanje važno, razmatrali smo podkategoriju narativa i oruđa i u nju smo uključili narativ srpske vlade o ekonomskom oporavku uz pomoć nezapadnih sila, ali ivišestruke mogućnosti koje elektronska propagandna oruđa u Sjevernoj Makedoniji nude nezapadnim stranim uticajima.

Ono što je postalo jasno iz različitih analiza u ovoj publikaciji je da je situacija na zapadnom Balkanu daleko od pojednostavljenog gledišta „malignih nasuprot benignih“ stranih uticaja. Pojednostavljeno viđenje može biti pogodno za određene zapadne kreatore politika u njihovim naporima da stvore narodnu podršku na zapadnom Balkanu i za zahtjevanje usklađivanja politika od strane vlada regiona. Ali to nije dovoljno za analizu i razumjevanje složene stvarnosti uticaja i agendi u regionu. Prvo, nije svaka zapadna politika neophodna za ovaj region, dok nezapadne sile donose neke prednosti zemljama koje odluče da stupe u kontakt s njima. Međutim, takođe je pogrešno predstavljanje stvarnosti kada se tvrdi da u regionu „sve može proći“ i da su politike i namjere nezapadnih aktera jednako dobre ili loše kao i politike EU ili SAD. Svakako postoje zasluge za dobre namjere zapadnih aktera, posebno EU koja je uložila značajna finansijska sredstva i politički kapital u demokratizaciju i razvoj zapadnog Balkana i ponudila inkluzivnu viziju čitavom regionu.

Kao što Srećko Latal primjećuje u svojoj studiji, EU ostaje i „jedini akter koji, čini se, nema vlastitu sebičnu agendu na Balkanu“ i „jedini igrač sa kapacitetom da dugoročno stabilizuje i normalizuje region“ (2020.a, 17.). Ali upravo zbog toga se pitamo zašto politički uticaj EU ne uspijeva da dostigne svoj ekonomski doprinos u regionu, a takođe i zašto

neki narodi na zapadnom Balkanu čak i podcjenjuju ovaj ekonomski doprinos. Dio razloga je loš publicitet i „ogovaranja“ kojem je EU izložena od „neprijateljskih“ rukovodstava u regionu. Ali, kao što su pokazali autori u ovoj publikaciji, EU je takođe odgovorna za to jer više puta nije postupila na vrijeme i efikasno reagujući na probleme regiona ili je loše obavila svoj posao u potpunosti iskoristivši svoj superiorni položaj u odnosu na ostale strane igrače (Latal 2020.a; 2020.b; 2021.; Vangeli 2021.). Pored toga, kako pokazuje slučaj nedavnih komplikacija koje su opet zaustavile proces pridruživanja Skoplja EU, politika EU može postati žrtva nacionalnih interesa sopstvenih država članica i njihove moći da blokiraju procese. To stoga može imati veoma štetne efekte za ulogu EU u regionu. Naunov u svojoj studiji upozorava da EU ne bi trebala uzimati zdravo za gotovo prijateljske države poput Sjeverne Makedonije: „... ponovo i ponovo tražeći od Severne Makedonije da prihvati odgodu moglo bi nepopravljivo ugroziti povjerenje makedonskih građana u EU

i vjerodostojnost posvećenosti EU zemlji koja... već je rizičnije nego što se često pretpostavlja“ (Naunov 2020., 12.).

Još jedan zaključak iz studija u ovoj publikaciji je da ideja da su domaći akteri samo slabi primaoci spoljnih uticaja ne može biti dalje od istine. Diskusija o strani potražnje ili perspektivama iznutra premavan u našem poglavlju pokazala je da su domaće elite i njihove strategije presudni faktori koji omogućavaju strani uticaj u regiji. Bez obzira na stvarne namjere zemalja poput Kine, Rusije, Turske ili drugih, scena je već postavljena i mogućnosti za inostrani uticaj su obilne. I elite i društva koja više ne nalaze utjehu u ili nisu ubjeđena u neophodnost ili neizbježnost makropolitikog cilja integracije u Zapad, mogu postati podložni uticaju nezapadnih aktera. Štaviše, kako je postalo očigledno u našoj publikaciji, domaće političke snage nisu čak ni pasivni primaoci takvog uticaja, već aktivno oblikuju sliku i poruku stranih aktera s ciljem da ih učine korisnim njihovoj široj političkoj agendi i interesima.

Reference

- Bartlett, Will and Tena Prelec. 2020. "UAE – Sultanism meets illiberal democracy." In *The Western Balkans in the World: Linkages and Relations with Non-Western Countries*, edited by Florian Bieber and Nikolaos Tzifakis, 241-259. Southeast European Studies: Routledge.
- Bartlett, Will, Ker-Lindsay, James, Alexander, Kristian and Prelec, Tena. 2017. "The United Arab Emirates as an emerging actor in the Western Balkans: The case of strategic investment in Serbia." *Journal of Arabian Studies* 7 no.1: 94 -112.
- Bechev, Dimitar. 2017. *Rival Power: Russia in Southeast Europe*. Yale University Press.
- Bishku, Michael B. 2016. "Bosnia and the Middle East: Current Political, Economic and Cultural Ties." *Journal of Muslim Minority Affairs* 36 no. 2: 202 – 218.
- Bjeloš, Maja. 2020. "The Sum of All Fears – Chinese AI Surveillance in Serbia. 2020." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Bjeloš, Maja, Sterić, Luka and Vuksanović, Vuk. 2020. "Many Faces of Serbian Foreign Policy Public Opinion and Geopolitical Balancing." Belgrade Centre for Security Policy, November 11, 2020. <https://bezbednost.org/en/publication/%0Dmany-faces-of-serbian-foreign-policy-public-opinion-and-%0Dgeopolitical-balancing/>.
- Bieber, Florian. 2020. *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*. Palgrave Pivot.
- Bieber, Florian and Nikolaos Tzifakis. Eds. 2020. *The Western Balkans in the World: Linkages and Relations with Non-Western Countries*. Routledge.
- Brautigam, Deborah and Meg Rithmire. 2021. "The Chinese 'Debt Trap' Is a Myth." *The Atlantic*, February 6, 2021. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2021/02/china-debt-trap-diplomacy/617953/>.
- Todorović Štiplija, Nemanja, eds. 2021. "Serbian Media Reporting on the European Union 2020 "Love from China and Slaps from Brussels"" Belgrade: CSP and European Western Balkans.
- Tsimonis, Konstantinos, et al. 2020. "A Synergy of Failures: Environmental Protection and Chinese Capital in Southeast Europe." *Journal of Chinese Affairs* 00(0) 1- 30. May, <https://doi.org/10.1177/1868102620919861>.
- Daily Sabah. 2021. "Turkish hospital opens in Albania, a symbol of friendship". Daily Sabah, April 21, 2021 <https://www.dailysabah.com/turkey/turkish-hospital-opens-in-albania-a-symbol-of-friendship/news>
- Denkovski, Ognjan. 2020. Infodemics, a snap election and a (lukewarm) Western welcome: North Macedonia's identity at stake on Twitter. Study I – Instruments of Disinformation. Prague: Prague Security Studies Institute.
- Denkovski, Ognjan. 2020. Infodemics, a snap election and a (lukewarm) Western welcome: North Macedonia's identity at stake on Twitter. Study II – Content of Disinformation. Prague: Prague Security Studies Institute.
- Dzankić, Jelena, Soeren Keil and Kmezić, Marko. 2019. *The Europeanisation of the Western Balkans: A Failure of EU Conditionality?* Palgrave Macmillan UK.
- Ejodus, Flip. 2017. "The impact of Turkey and the Gulf States". In *Resilience in the Western Balkans*, edited by Sabrina Lange, Yorán Nechev and Florian Trauner.. Luxembourg: Institute for Security Studies.

- European Commission Staff Working Document. 2020. "Serbia 2020 Report." Brussels: European Commission. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia_report_2020.pdf
- Grabbe, Heather. 2006. *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan UK.
- Gjuzelov, Borjan and Milka Ivanovska Hadjievska. 2019. "Institutional and symbolic aspects of illiberal politics: the case of North Macedonia (2006–2017)." *Southeast European and Black Sea Studies* 20, no. 1: 41 – 60.
- Hameiri, Shahar and Lee Jones. 2020. "Debunking the Myth of 'Debt-trap Diplomacy': How Recipient Countries Shape China's Belt and Road Initiative." Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2020/08/debunking-myth-debt-trap-diplomacy/references>
- Hislope, Robert. 2013. "Macedonia." In *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, edited by Sten Berglund et al. Third Edition. Edward Elgar Publishing.
- Hopkins, Valerie. "Bounty of Serbian vaccine diplomacy shames the EU." *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/81fc28aa-04a9-4108-a69b-80dc93a9e985>
- Huskić, Adnan. 2020. "Kosovo: Between Western and Non-Western States." In *The Western Balkans in the World: Linkages and Relations with Non-Western Countries*, edited by Florian Bieber and Nikolaos Tzifakis, 83-107. *Southeast European Studies*: Routledge.
- Jojic, Stefan. "Erdogan as an admired sultan or an instrument in political competition?: Locals' perceptions of the Turkish presence in Serbian Sandžak." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Koneska, Cvete. "Policy Consensus During Institutional Change: Macedonian Foreign Policy Since Independence." In *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, edited by Soeren Keil and B. Stahl. *New Perspectives on South – East Europe*: Palgrave Macmillan UK.
- Koppa, Maria Eleni. 2020. "Turkey, Gulf States and Iran in Western Balkans: more than the Islamic factor?" *Journal of Contemporary European Studies*. April 2020.
- Latal, Srećko. 2020a. "COVID-19 Raises Geopolitical Stakes in the Balkans." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Latal, Srećko. 2020b. "The Western Balkans: Between the EU and a Hard Place." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Latal, Srećko. 2021. "BiH's Decisive Electoral reform Strikes New Divisions among Internal and External Actors." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Lilyanova, Velina. 2017. "Saudi Arabia in the Western Balkans" in 'At a glance', European Parliament. November, 2017.
- Madhi, Gentiola. 2021. "'Our brother' Erdogan – From official to personal relations of political leaders of Albania and Kosovo with the Turkish President." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Mandaci, Nazif. 2017. "Western Balkans and the Gulf: Interregionalism in the making." *Mediterranean Politics* 23, No.3: 340 – 363.
- Metodieva, Asya. 2019. "Russian Narrative Proxies in the Western Balkans." The German Marshall Fund of the United States. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/publications/pdf/Russian%20Narrative%20Proxies%20in%20Balkans.pdf>.
- Naunov, Martin. 2020. "Is the EU Taking Friends for Granted? Partisanship and Support for External Actors in North Macedonia." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Oktem, Kerem and Karabekir Akkoyunlu, eds. 2018. *Exit from Democracy: Illiberal Governance in Turkey and Beyond*. Routledge.
- Ozturk, Ahmet Erdi. 2021. *Religion, Identity and Power: Turkey and the Balkans in the Twenty-First Century*. Edinburgh University Press.
- Pavlović, Dušan. 2019. "The political economy behind the gradual demise of democratic institutions in Serbia." *Southeast European and Black Sea Studies* 20, no. 1: 19 – 39.
- Prelec, Tena. 2020a. "'Our brothers', 'our saviors': The importance of Chinese investment for the Serbian government's narrative of economic rebound." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Prelec, Tena. 2020b. "The Vicious Circle of Corrosive Capital, Authoritarian Tendencies and State Capture in the Western Balkans." *Journal of Regional Security* 15, no. 2: 167 – 198. May 2020.
- Prelec, Tena. 2021. "Eco- monsters and eco- fighters: China's investments in Serbia's heavy manufacturing industry as seen through an environmental lens." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Pyatt, Geoffrey. 2021. "Ambassador Pyatt's Remarks at the George C. Marshall Center's Virtual Seminar on Countering Malign Influence." Official website of the US Embassy in Greece, Tuesday, March 2, 2021, <https://gr.usembassy.gov/ambassador-pyatts-remarks-at-the-george-c-marshall-centers-virtual-seminar-on-countering-malign-influence/>.
- Reuters. 2021. "Albania gets 192,000 doses of Chinese Sinovac vaccine." Reuters, March 25, 2021. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-albania-vaccines-idUSKBN2BH2N9>
- Simic, Julija. 2020. "Serbia turns to China due to 'lack of EU solidarity' on coronavirus." *Euractiv*, 18 March, 2020. <https://www.euractiv.com/section/china/news/serbia-turns-to-china-due-to-lack-of-eu-solidarity-on-coronavirus/>
- Vachudova, Milada Anna. 2005. *Europe undivided: democracy, leverage, and integration after communism*. Oxford University Press.
- Vangeli, Anastas. 2020. "Western Balkan Discourses on and Positioning Towards China During the COVID–19 Pandemic." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Vangeli, Anastas. 2021. "China's Ideational Impact in the Western Balkans 2009– 2019." Prague: Prague Security Studies Institute.
- Vladislavljev, Stefan. 2021. "'Steel Friendship' – Forging of the Perception of China by the Serbian Political Elite." Prague: Prague Security Studies Institute.

